

LIETUVA TARP ESTIJOS IR SLOVĖNIJOS: DĖL POKOMUNISTINIO KAPITALIZMO TIPOLOGINĖS DIFERENCIACIJOS*

ZENONAS NORKUS

Straipsnyje ieškoma atsakymo į klausimą, koks kapitalizmas susidarė pokomunistinėje Lietuvoje. Alternatyvos kapitalizmui šiuolaikiniame pasaulyje nėra, tačiau alternatyvų yra pačiame kapitalizme. Indukcinės statistinės tipologijos metodais analizuojant išsivysčiusių kapitalistinių šalių socialinę ekonominę statistiką, galima išskirti mažų mažiausiai penkis kapitalizmo kaip socialinės gamybos ir inovacijos sistemos tipus. Peterio A. Hallo ir Davido Soskice's suformuluotos institucijų tarpusavio papildomumo ir lyginamųjų institucinių pranašumų teoremos leidžia teigti, kad yra du konkurencingi ir stabilūs kapitalizmo tipai: liberalusis ir koordinuotas (socialinis) kapitalizmas. Pokomunistiniame pasaulyje liberaliojo kapitalizmo idealiajam tipui artimiausia yra Estija, o socialinį kapitalizmą ryškiausiai reprezentuoja kita pokomunistinė transformacijos pirmūnė – Slovėnija, kuri savo ekonominių institucijų architektūros bruožais kartu yra ir Estijos antipodė. Lietuvos, Estijos ir Slovėnijos korporacijų nuosavybės, darbo santykių, švietimo ir socialinės sistemų, korporacijų tarpusavio santykių ir santykių su savo darbuotojais palyginimas leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje (kartu ir Estijoje) kuriamas kapitalizmas priklauso taip pačiai pokomunistinio kapitalizmo atmainai, evoliucionuojančiai nuoseklesnio ir brandesnio liberaliojo kapitalizmo linkme.

Zenonas Norkus – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros profesorius, habilituotas daktaras (el. paštas: zenonas.norkus@fsf.vu.lt).

© Zenonas Norkus, 2008

Straipsnis įteiktas redakcijai 2007 m. lapkričio 19 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2008 m. kovo 19 d.

Lietuvos lyginimu su Estija nieko nenustebinsi – mūsų šalies pasiekimus su šiaurine Baltijos „seserimi“ lygina ne tik politikai bei tyrinėtojai¹, bet ir spauda bei paprasti „žmonės iš gatvės“. Sociologams žinomas „*keeping up with Joneses*“ (neatsilikyti nuo Jonaičių) fenomenas – žmonės apie savo reikalų būklę sprendžia, lygindami save su pasirinktu pavyzdiniu ar atskaitiniu asmeniu ar šeima. Tą patį fenomeną aptinkame ir aukštesniu, makrosociologiniu lygmeniu: viena šalis apibrėžia savo būklę ir nacionalinius prioritetus, lygiuodamasi į kitą šalį, kurią siekia „pavyti“ ar „pralenkti“, kaip kažkada Sovietų Sąjunga gyveno vadovaudamasi šūkiu „pavyti ir pralenkti Ameriką“². Tarpukario Lietuva (pirmoji Lietuvos Respublika) lygiavosi į Daniją. Mes šiulaikinėje Lietuvoje gyvename ir dirbame, kad kada nors pasivytume ir pralengtume Airiją, o iš pradžių – bent jau Estiją. Tačiau kuo dėta Slovėnija – palyginti tolima ir absoliučiai lietuvių daugumai mažai pažįstama šalis?

Šio straipsnio tikslas yra parodyti, kad tarp visų pokomunistinių Europos šalių Slovėnija lietuviams turėtų būti ne mažiau įdomi, o gal net įdomesnė už Estiją: kaip galima kita, galbūt net geresnė referencinė šalis, į kurią lygiuodamiesi galėtume susiorientuoti, kur esame ir kur galėtume eiti. Esame įpratę ar įpratinti prie minties, kad tas raidos kelias, kurį Lietuva nuėjo per paskutiniuosius 20 metų, arba neturėjo alternatyvų, arba jų būta tik tiek, kad pertvarkymai, įgyvendinti Lietuvoje, galėjo būti padaryti dar greičiau, radikaliau, nuosekliau („kaip Estijoje“). Palyginimas su Slovėnija leidžia suvokti, kad iš tikrųjų tokių alternatyvų buvo: užuot tapusi „vėluojančia Estija“, Lietuva galėjo tapti „vėluojančia Slovėnija“.

Klausdami, kur yra Lietuva tarp Estijos ir Slovėnijos, eisime tyrinėtojų, kurie Estiją ir Slovėniją jau lygino, išskirdami jas iš gana gausios pokomunistinių šalių populiacijos, pėdomis³. Matuojant teritoriją, gyventojų skaičiumi ir kitais rodikliais, nuo kurių priklauso šalies svoris pasaulinėje arba regioninėje ekonomikoje bei politikoje, abi šios šalys (kaip ir Lietuva) priklauso „lengvasvorių“ lygai. Kodėl gi šios dvi šalys tokios įdomios pokomunistinės transformacijos tyrinėtojams?

Ir Estija, ir Slovėnija priskiriamos prie pokomunistinės transformacijos pirmūnių. Estija „pirmūnės“ statusą įgijo kaip šalis, kuri nuosekliausiai iš visų pokomunistinių šalių vykdė neoliberalią ekonominių reformų politiką, žinomą „šoko terapijos“ pavadinimu, ir anksčiausiai pasiekė pozityvių makroekonominių rezultatų: ekonominis nuosmukis užtruko trumpiau ir buvo ne toks didelis, kaip panašiose į ją šalyse. O štai Slovėnijos pasirinkta išėjimo iš komunizmo strategija buvo priešinga estiškajai. Ši šalis komunistinę sistemą likvidavo, eidama vadinamuoju „gradualistinių“ ar „palaipsnių“ reformų keliu, kurį neoliberalių pažiūrų Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ir Pasaulio banko (PB) ekspertai laikė pasmerktu nesėkmei. Slovėnija (kaip, beje, ir Kinija) savo pavyzdžiu parodė, kad yra galimas ir sėkmingas gradualistinis (reformistinis) išėjimas iš komunizmo. Slovėnijoje ekonominiai ir socialiniai pokomunistinės transformacijos nuostoliai buvo patys mažiausi, palyginti su kitomis pokomunistinėmis šalimis (įskaitant Estiją), o makroekonominiai rodikliai ją užbaigus – ne blogesni už estiškuosius.

Slovėnijai vienintelei iš pokomunistinių valstybių pavyko patenkinti vadinamuosius „Masstrichto kriterijus“ ir pirmajai (nuo 2007 m. sausio 1 d.) prisijungti prie euro zonos. Jeigu tikėtume Pasaulio ekonominio forumo 2006–2007 m. pranešimu apie globalinį konkurencingumą, Estija 2006 m. buvo pati konkurencingiausia pokomunistinė šalis – užėmė 25-ą vietą pagal globalaus konkurencingumo indekso įvertį. Galima abejoti, ar konkurencingumo samprata, kurią operacionalizuoja šis indeksas, nėra pernelyg siaura, nes orientuota į neoliberaliąją ekonomikos filosofiją. Tačiau netgi matuojant šiuo indeksu, Slovėnija nuo Estijos atsilieka tik labai nedaug – užima 33-ią vietą⁴.

Estija ir Slovėnija, abi būdamos pokomunistinės transformacijos „pirmūnės“, ne tik pasirinko priešingus išėjimo iš komunizmo kelius, bet ir ekonominių sistemų, į kurias tas išėjimas atvedė, architektūros bruožus. Abi jos yra veikiančios kapitalistinės rinkos ekonomikos šalys. Tačiau kapitalizmo forma, kuri susidarė Estijoje, yra panašiau-

sia į vadinamąjį „neoliberalųjį kapitalizmą“. Jis yra būdingas anglosaksų šalims (visų pirma, JAV). Būtent jį daugelis globalių procesų analitikų laiko visų šiuo metu pasaulyje egzistuojančių ekonominių sistemų konvergencijos tašku. Slovėnijos kapitalizmas iš visų pokomunistinėse šalyse susiformavusių kapitalizmo variantų panašiausias į tą „socialinį kapitalizmą“, kurio atmainos yra (neo)korporacinis kapitalizmas Austrijoje ir Vokietijoje bei socialdemokratinis kapitalizmas Skandinavijos šalyse (visų pirma, Švedijoje ir Suomijoje).

Taigi, abi šalys – Estiją ir Slovėniją – galima laikyti dviem kraštiniais taškais pokomunistinio kapitalizmo įvairovėje. Dėl to Lietuvos palyginimas su šiais pokomunistinio kapitalizmo antipodais yra pats paprasčiausias būdas išryškinti pokomunistinės transformacijos metais Lietuvoje susiformavusio kapitalizmo tipologinę specifiką. Tai ir pamėginsiu padaryti trečioje ir ketvirtoje straipsnio dalyse – po to, kai bus labai glaustai pristatytos pačios įtakingiausios šiuolaikinėje politinėje ekonomijoje ir ekonominėje sociologijoje kapitalizmo tipologinės analizės koncepcijos, kurių conceptualus aparatas yra naudojamas ir Estijoje, ir Lietuvoje, ir Slovėnijoje kuriamo kapitalizmo tipologinei diagnostikai. Tam skirta pirmoji straipsnio dalis. Antroje dalyje aptariami pokomunistinio kapitalizmo tipologijos tyrimai, sudarantys ir šio straipsnio probleminį kontekstą.

Straipsnio pabaigoje formuluojama išvada – atsakymas į klausimą, koks gi kapitalizmas yra Lietuvoje? Neatsakyti lieka du svarbūs klausimai, kuriuos sugestijuoja Lietuvoje ir Slovėnijoje kuriamo kapitalizmo palyginimas: ar Lietuva galėjo tapti Šiaurės Slovėnija? Ar dar nevėlu pasukti kapitalizmo Lietuvoje raidą „slovėniškuoju“ keliu? Autorius turi minčių šiais klausimais. Tačiau joms išdėstyti ir pagrįsti šis straipsnis yra tiesiog per trumpas. Todėl jie paliekami kitai progai ir kitam kartui.

1. Kapitalizmo įvairovė kaip šiuolaikinės lyginamosios ekonominės sociologijos problema

Vos prieš du dešimtmečius visi žinojo, kad yra dvi ekonominės sistemos – kapitalizmas ir socializmas. Daugelį to meto Lietuvos ir kitų šalių intelektualų domino klausimas, ar galimas kitoks, ekonomiškai efektyvesnis už „realiai egzistuojantį“ socializmo modelis? Michailo Gorbačiovo reformos, pasibaigusios to „realiai egzistuojančio“ socializmo žlugimu, buvo pradėtos su tokio „geresnio“ (demokratinio rinkos socializmo) sukūrimo šūkais. Tikroji jų baigtis žinoma – kapitalizmo, privačiasavininkiškos rinkos ekonomikos atkūrimas. Socializmui žlugus, reljefiškiau išryškėjo vidinė paties kapitalizmo įvairovė, kurią anais laikais nuo būsimų pokomunistinių šalių gyventojų žvilgsnio slėpė šaltojo karo naktis. Dėl jos pokomunistinės transformacijos pradžioje mažai kas suvokė, kad kapitalizmo modelis, kurį rekomendavo kurti tarptautinės finansinės organizacijos (TVF ir PB), yra vienas iš kelių ekonomiškai išsivysčiusiose Vakarų šalyse egzistuojančių kapitalizmo modelių.

Nuo pokomunistinės transformacijos pradžios praėjus beveik dviem dešimtmečiams, kai kapitalizmo kaip santykinai laisvų rinkų (ne tik vartojimo reikmenų ir paslaugų, bet ir darbo, žemės, kapitalo bei kitų gamybos veiksnių, taip pat rizikos) save („nematoma ranka“) reguliuojančios sistemos pagrindai jau sukurti, kapitalizmo įvairovės faktas įgyja vis didesnę reikšmę. „Pasaulyje, kuriame visos alternatyvos kapitalizmui pašalintos, pasirinkimui lieka tik alternatyvos kapitalizme. Tai nereiškia, kad galime pasirinkti kokį norime kapitalizmą, nes esamos konkrečios visuomenės institucijos visada apriboja pasirinkimo laisvę, bet tai reiškia, kad žmonės gali mėginti savąjį kapitalizmą pastūmėti geidžiama linkme.“⁵ Čia, žinoma, susiduriama su tuo keblumu, kad sunku rasti „linkmę“, kuri būtų vienodai visų geidžiama. Tačiau bet kuriuo atveju pirmiausia reikia išsiaiškinti, koks apskritai galėtų būti kapitalizmas?

Tipologiniai kapitalizmo įvairovės tyrimai ir diskusijos apie skirtingų jo tipų lyginamuosius pranašumus prasidėjo dar iki sovietinio

komunizmo žlugimo. Jų pradžia galima laikyti Andrew Shonfieldo veikalą „Modernusis kapitalizmas“ (1965), kuriame lyginamos skirtingos kapitalizmo modernizacijos (suprantamos kaip santykinio atsilikimo nuo JAV įveikimas) strategijos⁶. Tada, septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje, daugiausia dėmesio ir pagyrų pelnė Prancūzijos „dirizistinis kapitalizmas“, užtikrinęs sparčią šalies technologinę ir ekonominę modernizaciją pokario metais. Vėliau, aštuntajame to paties amžiaus dešimtmetyje lyginamuosius kapitalizmo tyrimus smarkiausiai inspiravo nevienodas išsivysčiusių kapitalistinių šalių ekonomikų atsparumas „stagfliacijos“⁷ išmėginimams. Tada aukščiausiai buvo reitinguojamas Vokietijos neokorporacinis ir Skandinavijos šalių socialdemokratinis kapitalizmas, kuris sėkmingiausiai susidorojo su pasaulinę ekonomiką sukrėtusiais naftos kainų šokais. Devintojo dešimtmečio pradžioje geriausias ir gyvybingiausias atrodė Japonijos kapitalizmas.

Tačiau jau antroje šio dešimtmečio pusėje į priekį išsiveržė Jungtinių Amerikos Valstijų kapitalizmas. JAV nuo 1980 m., išrinkus prezidentu respublikoną Ronaldą Reaganą, neokeinsiskąją ekonominės politikos paradigmą ėmė keisti ekonominis neoliberalizmas, pačiose JAV dažniau vadinamas „neokonservatizmo“ vardu. Tokia pat ekonominė politika buvo pradėta vykdyti ir Didžiojoje Britanijoje, kurios ekonomika pokario metais kilo lėčiausiai. Šis anglosaksiškojo neoliberaliojo kapitalizmo iškilimo laikas sutapo su sovietinio komunizmo žlugimo laiku. Būtent todėl anglosaksiškasis neoliberalusis kapitalizmas ir tapo tuo kapitalizmo tipu, kurį JAV dominuojamos tarptautinės finansinės institucijos piršo pokomunistinėms šalims. Antras lemtingas sutapimas buvo tas, kad kaip tik tuo metu kaip reikiant įsibėgėjo procesai, kuriuos amžininkai apibendrina „globalizacijos“ sąvoka. Šių procesų pradžia galima laikyti 1971 m., kai sugriuvo Bretton Woodso tarptautinė finansinė sistema, iki tol sudariusi sąlygas veiksmingam makroekonomiam nacionalinių ekonomikų reguliavimui.

Svarbiausias reiškinio, vadinamo „ekonominė globalizacija“, turinys yra globalios kapitalo rinkos atsiradimas⁸. Kapitalui tapus pačiu

judriausiu gamybos veiksmu, jo savininkai gali diktuoti savo sąlygas kitų veiksmų savininkams, taip pat nacionalinėms vyriausybėms, versdami jas mažinti mokesčius, demontuoti socialinės apsaugos sistemas, mažinti viešųjų gėrybių pasiūlą, kartu atveriant erdvę naujoms rinkoms atsirasti. Neoliberalių ekonomistų požiūriu ekonominė globalizacija yra jėga, lemianti būsimą šiuo metu dar esamų kapitalistinių šalių ekonomikos organizavimo skirtumų niveliaciją, visoms joms konverguojant neoliberaliojo kapitalizmo, koks jis jau dabar yra JAV ir kitose anglosaksų šalyse, linkme. JAV neoliberalusis kapitalizmas esąs pats pažangiausias, nes jis yra konkurencingesnis, o todėl ir gyvybingesnis už kitas kapitalizmo atmainas. Visi kiti empiriškai egzistuojantys kapitalizmo tipai yra arba nebrandus ir neišsivystęs, arba „anomalus“ išsivystęs (pvz., skandinaviškasis socialdemokratinis) kapitalizmas, kuris yra pasmerktas žlugti ir išnykti, spaudžiant globalios konkurencijos jėgoms.

Alternatyvią kapitalizmo ir jo perspektyvų analizę pateikia šiuolaikinė ekonominės sociologijos prieiga, žinoma „istorinio institucionalizmo“ pavadinimu. Jai atstovauja nemažai koncepcijų, kurias inspiroja Josepho A. Schumpeterio, Maxo Weberio, Karlo Polanyi, prancūzų „reguliacijos mokyklos“⁹ ekonominės sociologinės koncepcijos. Bene įtakingiausi yra amerikiečių tyrinėtojų Peterio Hallo ir Davido Soskice's „kapitalizmo įvairovės“ (angl. *variety of capitalism*) koncepcija, pateikianti dedukcinę kapitalizmo tipologiją¹⁰, ir prancūzų sociologo Bruno Amable's tyrimai¹¹, kuriuose derinami dedukcinės ir indukcinės statistinės (klasterinės) tipologijos metodai.

P. Hallas ir D. Soskice skiria du idealius kapitalizmo tipus – liberalią rinkos ekonomiką (LRE) ir koordinuotą rinkos ekonomiką (KRE). Jie skiriasi penkiais atžvilgiais: 1) finansinėmis ir korporacijų valdymo sistemomis; 2) industriniais santykiais; 3) firmų santykiais su savo darbuotojais; 4) ugdymo ir profesinio rengimo sistemomis; 5) firmų tarpusavio santykiais, t. y. jų veiksmų koordinavimo metodais.

LRE firmų nuosavybės teisės yra suteiktos daugybei smulkių akcininkų ir dažnai eina per rankas, nes savininkai jautriai reaguoja į in-

formaciją apie trumpalaikius (ketvirtinius) firmų ekonominės veiklos rezultatus. KRE firmos turi pagrindinį savininką arba jungiasi į kryžminės nuosavybės santykiais sucementuotus konglomeratus, taip pat turi savo „namų banką“, užtikrinantį joms „kantrų“ kapitalą. LRE būdingos silpnos profsajungos, individualios darbo sutartys, darbuotojus galima greitai ir pigiai (be didelių išeitinių išmokų) atleisti. KRE darbo užmokesčio tarifai nustatomi šakinių darbdavių susivienijimų ir profsajungų, kurių sutikimas būtinas, darbuotojus atleidžiant, susitarimais. Darbuotoją atleisti brangu, o atleistiesiems mokamos palyginti dosnios bedarbių pašalpos.

Į instrumentinę nuostatą, kuri būdinga LRE firmų požiūriui į savo darbuotojus, jie atsako tuo pačiu – į darbą tam tikroje firmoje žiūri kaip į priemonę siekti savo asmeninės karjeros ir be svyravimų persisamdo mėginančiai juos perpirkti firmai. O štai KRE firmos darbuotojai yra su firma besitapatinanti „bendruomenė“ Ferdinando Tönnies'o prasme ir jų motyvacijos gerai dirbti neriboja utilitariniai išskaiciavimai. Jie orientuojasi į karjerą tos pačios firmos viduje. Todėl KRE firmos-bendruomenės vadovybė gali tikėtis, kad „sunkiais laikais“ jos darbuotojai pasiaukojamai dirbs, siekdami ją išgelbėti; LRE firma, susidarius tokiai padėčiai, turi tikėtis, kad visi kas gali skubės palikti „skęstantį laivą“, kuo daugiau iš jo išsinešdami.

Turėdama tokius lojalius darbuotojus, KRE firma gali investuoti dalį savo išteklių į jų kvalifikacijos tobulinimą, kad jie įgytų specifinį žmogiškąjį kapitalą, reikalingą aukštos kokybės diversifikuotai technologiskai pažangiai produkcijai gaminti. LRE firmai tokios investicijos yra pernelyg rizikingos. Todėl LRE profesinis parengimas vyksta tik formaliose švietimo ir ugdymo institucijose, kurios yra orientuotos į bendrųjų kompetencijų ugdymą. O štai KRE formalioji švietimo sistema yra glaudžiai susijusi su gamybos sritimi.

LRE firmas tarpusavyje sieja klasikiniai konkurencijos santykiai: viena firma nuo kitos laikosi atokiai, grindžia tarpusavio santykius sutartimis, kuriose siekiama kuo išsamiau specifiškai apibūpinti išipareigojimus, daug ir dažnai bylinėjasi tarpusavyje, spręsdamos kon-

fliktus teismuose. Todėl jos samdo daug teisininkų, kurie visada turi begalę darbo. KRE firmų sutartys yra mažai specifikuoti „kontraktai dėl santykių“, kurie papildomi ir sukonkretinami situaciniais neformaliais susitarimais. Tokią praktiką daro galimą aukštas tarpusavio pasitikėjimo lygis, kurį palaiko rūpestis dėl „patikimo partnerio“ reputacijos. Svarbų vaidmenį sprendžiant interesų konfliktus ir koordinuojant veiksmus atlieka diskusijos, vykstančios pačiose įvairiausiose „deliberacinėse asociacijose“.

P. Hallas ir D. Soskice įrodinėja, kad KRE yra ne mažiau stabili ir gyvybinga už LRE. Abiejų šių kapitalizmo tipų stabilumą užtikrina, pirma, į kiekvieno jų kaip tam tikros institucijų konfigūracijos sudėtį įeinančių institucijų tarpusavio papildomumas (komplementarumas): „viena institucinių praktikų aibė papildo kitą, jeigu kiekviena jų padidina kitos grąžą“¹². Firma (Japonijos atvejis) gali samdyti savo darbuotojus visam gyvenimui (mainais užsitikrindama jų lojalumą, kas gali būti svarbus pranašumas konkurencinėje kovoje), tik jeigu jos finansavimo sistema nėra jautri trumpalaikiams pelningumo svyravimams, nes turi tokius kantrius savininkus, kurie neskuba parduoti firmos akcijų, kai tik sumažėja jos pelningumas arba kai ji patiria nuostolių. Firma, neturinti „kantraus“ kapitalo, turi būti „žiauri“ savo darbuotojams. Šie, savo ruožtu, neturi pagrindo tapatintis su ja ar būti jos patriotai, investuoti į specifinį žmogiškąjį kapitalą ir dalyvauti veikloje, kurios prototipai yra garsieji „kokybės būreliai“ Japonijoje.

Svarbi institucijų papildomumo idėjos implikacija yra tai, kad dėl institucijų nesuderinamumo importui susidaro kliūčių. Institucija, kuri yra efektyvi viename instituciniame kontekste, gali būti disfunkcionali kitame. Mėginimas iš „geriausių praktikų“ sukurti „tobulą kapitalizmą“, perimant iš Švedijos gerovės valstybės, iš Vokietijos – profesinio rengimo sistemą, iš Japonijos – firmos-bendruomenės principą, iš Prancūzijos – industrinę politiką ir t. t., susiduria su tokiais pačiais keblumais, kurių nenumatė XX amžiaus septintojo dešimtmečio konvergencijos teoretikai, prieš visuomenės, sujungiančios socialistinės

ir kapitalistinės sistemos pranašumus, viziją, taip pat komunistai-reformistai, kūrę „demokratinio socializmo visuomenės“ projektus.

Antras abiejų kapitalizmo tipų stabilumo šaltinis yra jų lyginamųjų pranašumų skirtumai, kuriuos lemia būtent jų savitumą apibrėžiantys institucinės organizacijos bruožai. Nors ilgalaikį kapitalizmo tipo (modelio) tvarumą užtikrina didesnis jo konkurencingumas, nėra taip, kad tam tikras institucijų rinkinys garantuotų jį turinčiai šaliai konkurencinį pranašumą visose gamybos ir paslaugų teikimo srityse. Kapitalistinės ekonomikos institucinės organizacijos ypatybės, kurios šaliai užtikrina pranašumą vienoje srityje, yra priežastis, kodėl ji pralaimi kitose. Todėl globalizacija visai nebūtinai reiškia, kad LRE išstums ir nukonkuruos KRE. Ilgalaikėje perspektyvoje svarbiausias konkurencingumo veiksnys yra ne kuo pigesnė darbo jėga, bet inovacinis pajėgumas – gebėjimas kurti ir išleisti į rinką naujus produktus arba tobulinti jau esamų produktų technologinius gamybos procesus. LRE konkurencingiausios radikalių inovacijų reikalaujančiose srityse, o KRE – inkrementinių („potruputinių“) inovacijų srityse.

Taikant radikalias inovacijas, atsiranda naujų pramonės šakų ir paslaugų, o inkrementinėmis inovacijomis gerinama esamų (kad ir neseniai išrastų) produktų ir technologijų kokybė, didinama jų įvairovė – sukuriami jų atmainų, pritaikytų tam tikrų vartotojų grupių specifiniams poreikiams. Šalies, kurios pramonė pirmoji pradėjo gaminti tam tikrą naują produktą, gamintojus ilgainiui gali nukonkuruoti kitos šalies, kurioje nauja pramonė sukurama svetur nusipirkus patentus, tačiau sugeba užtikrinti geresnę produktų kokybę ir lanksčiau reaguoti į vartotojų poreikius, gamintojai. Globalizacija ne niveliuoja ekonominių sistemų institucinę struktūrą, bet išryškina esamų kapitalizmo tipų skirtumus, skatindama specializuotis tose srityse, kuriose jų institucijos užtikrina joms pranašumą. Tarptautiniu mastu veikiančios korporacijos naudoja tuos skirtumus „instituciniam arbitražui“, perkeldamos savo padalinius į tas šalis,

kurių institucinė aplinka geriausiai atitinka jų veiklos ir gaminamų produktų specifiką, o ne tiesiog ten, kur darbo jėga yra pigiausia.

Abu P. Hallo ir D. Soskice's išskiriami kapitalizmo tipai yra „idealūs“ Maxo Weberio prasme – idealizuoti modeliai, kurie nėra tikslūs (turint omenyje empirinį adekvatumą) empirinėje tikrovėje egzistuojančių atvejų atvaizdai. Autorių nuomone, tinkamiausia LRE iliustracija yra JAV kapitalizmas, o KRE – Japonijos ir Vokietijos kapitalizmas. Tačiau tai nereiškia, kad šie empiriškai egzistuojantys atvejai visiškai atitinka aptartus idealius kapitalizmo modelius. Kiekybinė indukcinė B. Amable's tipologija, konstruojama faktorinės ir klasterinės analizės priemonėmis iš statistinių duomenų apie 21 Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO; angl. *Organisation for Economic Development and Cooperation*, OECD) šalies narės produktų ir darbo jėgos rinkas, finansines, socialinės apsaugos ir švietimo sistemas papildo ir sukonkretina P. Hallo ir D. Soskice's šiuolaikinio išsivysčiusių šalių kapitalizmo dedukcinę tipologiją¹³.

B. Amable aptinka penkis kapitalizmo tipus: 1) anglosaksų „rinka pagrįstą kapitalizmą“; 2) skandinaviškąjį socialdemokratinį kapitalizmą; 3) Europos žemyno kapitalizmą; 4) azijinį kapitalizmą; 5) Viduržemio jūros kapitalizmą. Pirmasis tipas atitinka P. Hallo ir D. Soskice's LRE, o kiti B. Amable's tipai gali būti siejami su KRE arba traktuojami kaip nestabilūs mišrūs arba pereinamieji tipai, kurie, kaip prognozuoja P. Hallo ir D. Soskice's teorija, veikiant globalizacijos jėgoms evoliucionuos arba grynesnės LRE, arba nuoseklesnės KRE linkme.

2. Pokomunistinio kapitalizmo tipologijos

Praėjus jau beveik dviem dešimtmečiams nuo pokomunistinės transformacijos pradžios, „pokomunistinio kapitalizmo“ sąvoka, tebevartojama jos instituciniams padariniams ekonomikos srityje apibūdinti, darosi vis mažiau patenkinama, nes skirtumai tarp pokomunistinių šalių dabar jau svarbesni už jų bendros praeities nulemtus panašumus.

Galima išskirti dvi tipologinių pokomunistinio kapitalizmo tyrimų prieigas. Viena jų ryškiausiai reprezentuoja „neoklasikiniais sociologais“ pasivadariusių tyrinėtojų grupė¹⁴. Jie mano, kad pokomunistinio kapitalizmo ir kapitalizmo, egzistuojančio išsivysčiusiose Vakarų šalyse, skirtumai vis dar yra didesni už šių kapitalizmų panašumus. Prie šios prieigos priskirtini ir sociologai, kurie į pokomunistinį kapitalizmą žvelgia per Immanuelio Wallersteino neomarksistinės pasaulinės kapitalizmo sistemos teorijos prizmę¹⁵. Kitai prieigai priklauso tyrinėtojai, pokomunistinio kapitalizmo įvairovėje mėginantys aptikti tas pačias takoskyros linijas, kurios vieną nuo kito skiria išsivysčiusių šalių kapitalizmo tipus¹⁶.

Neoklasikiniai sociologai šioje įvairovėje skiria, pirma, iš išorės įvežtą Vidurio Europos ir Baltijos šalių kapitalizmą, kuris iš visų pokomunistinio kapitalizmo atmainų esąs pats panašiausias į Vakarų kapitalizmą, tuo pačiu metu iš esmės skirdamasis nuo jo tuo, kad yra „kapitalizmas be kapitalistų“. Dėl aktyvaus užsienio kapitalo dalyvavimo privatizacijoje šiose šalyse nesusidarė stipri nacionalinė ekonominė buržuazija (savininkų kapitalistų klasė). Jose socialiai vyrauja „kultūrinė buržuazija“ – sluoksnis, kurį sudaro išeiviai iš komunistinių laikų techninės ir humanitarinės inteligentijos. Jie, komunizmo žlugimo metu iškilę į valdžią, sutrukdė „nacionalinei“ partinei nomenklatūrai „prichvatizuoti“ valstybės turtą, pusvelčiui išpardavę jį užsienio kapitalui ir įsitvirtino kaip jo vietiniai atstovai, patikėtiniai, tarpininkai.

Tose šalyse, kur nomenklatūrinė prichvatizacija vyko „sėkmingai“, kapitalizmas formavosi iš viršaus ir įgijo bruožų, kuriuos apibendrina M. Weberio „politinio kapitalizmo“ idealusis tipas. Dėl to vaidmens, kurį jame atlieka patronų ir klientų tinklai, I. Szelenyi jį vadina taip pat ir „patrimoniniu kapitalizmu“. Šio straipsnio autoriaus nuomone, politinį kapitalizmą galima dar labiau diferencijuoti – išskirti tris jo atmainas: oligarchinį, valstybinį monopolistinį ir valstybinį kapitalizmą¹⁷. Oligarchinis kapitalizmas buvo įsitvirtinęs Rusijoje B. Jelcino prezidentavimo laikais. Šis kapitalizmas tebegyvoja Ukrainoje,

Kazachstane ir (tikriausiai) tokiose Pietryčių Europos šalyse kaip Bulgarija, Rumunija, Serbija. Skiriamasis jo bruožas yra politinės korupcijos forma, žinoma „valstybės užgrobimo“ pavadinimu. Valstybinis kapitalizmas susidarė šalyse, kuriose rinkos ekonominės reformos buvo minimalios (Baltarusija, Uzbekistanas). Valstybinio monopolinio kapitalizmo sąvoka geriausiai tinka Vladimiro Putino Rusijai. Nors didžioji Rusijos ūkio dalis yra privačiose rankose, tais klausimais, kurie Rusijos vyriausybei turi principinę reikšmę (pvz., užsienio politikos), didelės privačios bendrovės vadovaujasi ne ekonomine, bet politine logika, paklusdamos Kremliaus signalams. Nepaisantys šių signalų (nebūtinai tiesioginių nurodymų) verslininkai rizikuoja tapti išskirtinio teisėsaugos ir fiskalinių organų pareigūnų dėmesio ir netgi susidorojimo aukomis.

Trečiasis kapitalizmo formavimosi kelias yra iš apačios, kai kapitalizmas išauga iš privataus sektoriaus, veikiančio šalia valstybinio sektoriaus, ir pamažu nustelbia. Šiuo būdu kapitalizmas formuojasi Kinijoje ir Vietname. Kadangi šių šalių ekonomikoje svarbus vaidmuo (vis dar) priklauso valstybiniam sektoriui, I. Szelenyi šį kapitalizmo tipą vadina „hibridiniu“.

Tačiau ar „kapitalizmas iš išorės“, kurį I. Szelenyi aptinka Vidurio Europos ir Baltijos šalyse, yra vienalytis? Ar tai viena nauja (šeštoji) „vakarietiško kapitalizmo“ forma, ar yra keletas pokomunistinio „kapitalizmo iš išorės“ formų, kurių vienos artimesnės neoliberaliam kapitalizmui, o kitos – vienoms ar kitoms koordinuoto kapitalizmo formoms? Jean-Philippe'o Berrou ir Christophe'o Carrincazeaux¹⁸ bei Iaino McMenamino¹⁹ kiekybinių indukcinų tipologinių tyrimų rezultatai rodo, kad stojimo į ES išvakarėse trijų Vidurio Europos šalių – Čekijos, Lenkijos, Vengrijos – ekonominių institucijų architektonika daugiausia panašumų turėjo su Viduržemio jūros kapitalizmo šalimis. Deja, tyrimų, pagrįstų B. Amable's metodika, aprėpiančių visas naująsias ES nares, dar nėra, o ir esamų tyrimų rezultatus iš dalies nuvertina pokyčiai, kurie tirtose šalyse įvyko, joms įstojus į ES ir perėmus jos *acquis communautaire*.

Tokių tyrimų (kol kas) nesant, mėginsime apčiuopti lietuviškojo kapitalizmo savitumus kokybinės į atskirus atvejus orientuotos lyginamosios analizės priemonėmis²⁰. Vienas iš būdų atlikti tokią analizę yra toks: nagrinėjamų reiškinių įvairovėje pirmiausia išskiriami atvejai, labiausiai priartėjantys prie idealių tipų. Paskui jie savo ruožtu gali būti panaudojami likusių – mišrių arba pereinamųjų – lyginamajai charakteristikai. Būtent šią procedūrą panaudosime ir Lietuvoje kuriamo kapitalizmo tipologinei analizei, lygindami ją su Estija ir Slovėnija, o kartu parodydami, kad Estija yra artimiausia LRE kaip idealiam kapitalizmo tipui, o Slovėnija ryškiausiai iš pokomunistinių šalių reprezentuoja KRE. Kartu aiškinsimės, kuriam iš šių dviejų kapitalizmo tipų – slovėniškajam (KRE) ar estiškajam (LRE) – yra artimesnis lietuviškasis kapitalizmas.

3. Neoliberaliojo ir socialinio kapitalizmo bruožai Estijoje, Slovėnijoje ir Lietuvoje

Slovėnija yra vienintelė pokomunistinė šalis, kurios darbo santykiuose, švietimo ir darbo jėgos mokymo, taip pat finansų sistemoje, darbuotojų santykiuose su juos samdančiomis firmomis, firmų tarpusavio ir darbuotojų samdos santykiuose galima aptikti visus būdingus KRE požymius. Kas dar svarbiau – jie organiškai vieni kitus papildo pagal skirtingų sričių institucijų komplementarumo logiką. Su tam tikromis svarbiomis išlygomis, kurias suformuluosime toliau, tą patį galima pasakyti ir apie LRE Estijoje. Pirmiausia iš eilės aptarsime nagrinėjamų šalių skirtumus visose P. A. Hallo ir D. Soskice's nurodytose kapitalizmo kaip socialinės gamybos ir inovacijos sistemos institucinėse srityse.

Žlugus komunistiniams režimams, visose Vidurio ir Rytų Europos šalyse smarkiai sumažėjo organizuotų į profsąjungas darbininkų. Tačiau Estijoje darbininkų, kurie yra profsąjungų nariai, dalis bendrame darbininkų skaičiuje sumažėjo nuo 93 proc. 1990 m. iki 14 proc. 2001 m., o Slovėnijoje ji sumažėjo tik nuo 69 proc. 1989 m. iki

41,3 proc. 2001 m. ir yra didžiausia iš visų Vidurio Europos ir Baltijos šalių²¹. Estijoje visą sektorių apimančios kolektyvinės darbo sutartys sudaromos tik viešajame sektoriuje. Šiuo atžvilgiu Lietuva yra beveik tokia pat (neo)liberali kaip ir Estija – Lietuvoje tik 15 proc. darbuotojų yra profsąjungų nariai. Darbuotojų, su kuriais yra sudarytos kolektyvinės sutartys dėl darbo užmokesčio tarifų, procentinė dalis (13 proc.) Lietuvoje 2003–2004 m. buvo netgi mažesnė negu Estijoje (20 proc.). Šiuo atžvilgiu Lietuva yra absoliuti Vidurio Europos ir Baltijos šalių „čempionė“²².

Kaip pažymi Boleslovas Gruževskis ir Inga Blažienė, „nepakankamas socialinis dialogas Lietuvoje apriboja užimtumo apsaugos teisinį reguliavimą. Darbo kodekse apytiksliai 40 straipsnių yra įrašyta ‘nustatoma kolektyvinėse sutartyse’. Turint omenyje faktą, jog skirtingais vertinimais, tik su 10–15 proc. šalies dirbančiųjų yra sudarytos kolektyvinės sutartys, galima teigti, kad dalis Darbo kodekso nuostatų praktikoje iš esmės neveikia“²³. Be to, Lietuvoje profsąjungos įsisteigusios tik viešojo sektoriaus ir buvo privatizuotose įmonėse. Profsąjungų veikla įmonėse, kurios atsirado kaip nauji pokomunistinio laikotarpio steiginiai, yra retai pasitaikanti išimtis.

Lietuvoje nežinoma ir privalomojo atstovavimo darbuotojams bendrovių valdybose praktika, kuri Vokietijos „kodeterminacijos“ (vok. *Mitbestimmung*) praktikos pavyzdžiu įtvirtinta Slovėnijos įstatymuose. Šiuo atžvilgiu Lietuva liberalumu ar neoliberalumu vėlgi pranašesnis Estiją – tokio atstovavimo galimybę numato Estijos korporacijų valdymo įstatymai. Taip atsitiko todėl, kad, siekdama kuo skubiau sukurti institucinius rėmus naujajai, rinkos, ekonomikai, Estijos vyriausybė 1991–1992 m. daugelį teisės aktų, skirtų naujoms socialinio gyvenimo sritims reguliuoti, tiesiog žodis žodin nusikopijavo nuo Vokietijos. Todėl jie, kaip ir apskritai Estijos korporacijų valdymo teisė, daug kuo skiriasi nuo anglosaksiškomis LRE šalims būdingų normų.

Estijoje, kaip ir Vokietijoje (ir kitaip negu anglosaksiškose šalyse), korporacijos turi du aukščiausius valdžios organus – priežiūros tary-

bą ir direktorių tarybą. Tačiau būdinga, kad estų pasirinktoje vokiškos tvarkos versijoje darbininkų atstovavimas firmos valdymo organuose yra savanoriško darbuotojų ir darbininkų susitarimo dalykas. Daugumoje įmonių, kuriose tokią galimybę numato įstatymas, valdymo praktikoje jis nėra taikomas. Komunistinio laikotarpio pabaigoje Estija, Lietuva ir Slovėnija (tiksliau, Sovietų Sąjunga ir Jugoslavija) turėjo panašias profesinio rengimo sistemas. Nemaža jaunimo dalis vidurinį išsilavinimą įgydavo profesinėse technikos mokyklose. Sudarant jų mokymo programas, Sovietų Sąjungoje didžiausią įtaką darydavo šakinės ministerijos, kurių įmonėse tų mokyklų absolventai ateityje turėdavo dirbti. Bendrojo išsilavinimo dalykams šiose mokyklose būdavo skiriamas tik antraeilis dėmesys. 1998 m. Estijoje buvo įgyvendinta profesinio rengimo reforma, kurios vienas tikslų buvo profesinio mokymo ir bendrojo lavinimo harmonizavimas, kartu labiau pabrėžiant bendrųjų kompetencijų ugdymą. O štai Slovėnijoje permainos vyko veikiau priešinga kryptimi, perimant atskirus vokiškosios darbininkų mokymo sistemos elementus ir didinant Komercijos rūmų, Amatų rūmų bei profsąjungų įtaką profesinio mokymo organizavimui.

Kalbant apie švietimo sistemos raidą Lietuvoje, taip pat galima konstatuoti šios sistemos kaitą anglosaksiškos sistemos linkme. Ji pasireiškia labai sumažėjusiu profesinio techninio ir nepaprastai išaugusiu universitetinio aukštojo išsilavinimo populiarumu. Universitetinis ugdymas yra orientuotas į bendrąsias kompetencijas (bendrojo žmogiškojo kapitalo įgijimą). Įgytas išsilavinimas būna menkai pritaikytas prie konkrečių darbuotojų poreikių. Nors tai yra Lietuvos verslininkų nuolatinių nusiskundimų objektas, jie nenori priimti bent dalies išlaidų, be kurių aukštųjų mokyklų absolventai specifinio žmogiškojo kapitalo, pritaikyto prie konkrečios darbovietės poreikių, įgyti negali. Šiuo atžvilgiu labai iškalbingi darbdavių reikalavimai, kad aukštosios mokyklos mokėtų už absolventų mokomąją praktiką jų įmonėse. Nuo anglosaksiškų pavyzdžių nukopijuoti ir tie pasiūlymai dėl Lietuvos aukštojo mokslo reformos, apie kuriuos buvo aktyviai diskutuojama masinės informacijos priemonėse rašant šį straipsnį.

Būdami nušalinti nuo įtakos įmonių reikalams, darbuotojai Lietuvoje ir Estijoje menkai tapatinasi su savo darbovietėmis. Atliekant personalo tyrimus, įprasta skirti keturis segmentus, prie kurių priskiriami darbuotojai pagal lojalumą dirbamam darbui, ir įmonei, kurioje dirba. Tai: 1) „vedliai“, kurie yra lojalūs ir darbui, ir įmonei; 2) „karjeristai“ (ar „kritikai“), kurie yra lojalūs darbui, bet ne įmonei; 3) tiesiog „lojalieji“ (ar „gyventojai“), kurie lojalūs įmonei, bet abejingi dirbamam darbui, ir 4) „pakeleiviai“ (ar „atsiskyrėliai“), kurie nėra lojalūs nei juos samdančiai įmonei, nei dirbamam darbui. 2007 m. *Factum Group* Čekijoje, Estijoje, Lietuvoje, Vengrijoje, Rusijoje, Slovakijoje ir Ukrainoje atlikto tyrimo duomenimis²⁴, Lietuvoje ir Estijoje pakeleivių daugiausia (atitinkamai 61 ir 53 proc.). „Vedlių“ nuošimtis Lietuvoje yra pats mažiausias (tik 19 proc.)²⁵. Kokybišnius darbo santykių Estijoje ir Lietuvoje, viena vertus, ir Slovėnijoje, kita vertus, skirtumus gerai atspindi ir vidutinės darbo vienoje darbovietėje trukmės rodiklis. 1999 m. Estijoje ji buvo lygi 6,9 metų, Slovėnijoje – 12,1 metų, Lietuvoje – 7,6 metų²⁶.

Estijoje menkai organizuoti ne tik darbuotojai (darbėmiai), bet ir darbdaviai. Iš 28 000 aktyviai veikiančių firmų tik 1000 yra Estijos centrinės darbdavių organizacijos narės²⁷. Panašu, kad Lietuva šiuo atžvilgiu pranoksta Estiją, tačiau pastarojoje veikiančios darbdavių organizacijos yra ne ką mažiau susiskaldžiusios už profesines sąjungas. O štai Slovėnijoje padėtis skiriasi iš esmės, nes šioje šalyje verslininkų narystė Komercijos rūmuose yra privaloma. Tokia darbdavių organizacija drauge su plačia darbuotojų naryste profesinėse sąjungose sudaro prielaidas veikti korporatizmui kaip ekonominių interesų derinimo ir ekonominės politikos formavimo praktikai²⁸.

Čia tiesiog būtina pažymėti, kad Slovėnija yra viena iš nedaugelio palyginti liberalių demokratiškos pasaulio šalių, kuriose korporatizmas yra ne tik neformali praktika, bet ir valstybės konstitucijoje įtvirtintas aukščiausių valstybės valdžios įstaigų sandaros konstrukcinis elementas. Slovėnijos parlamentą sudaro dveji rūmai. 90 atstovų į

žemesnius rūmus (Valstybės susirinkimą; *Državni zbor*) renkami pagal rinkimų tvarką, kuri labai panaši į esamą Lietuvoje: dalis – vienmandatėse apygardose, o kiti – daugiamandatėje apygardoje pagal proporcinę sistemą. Užtat 40 vietų aukštesniuosiuose rūmuose (Valstybės taryboje; *Državni svet*), kurių galios yra panašios į Didžiosios Britanijos parlamente turimas Lordų Rūmų, atitenka socialinių, ekonominių, profesinių ir vietinių grupių atstovams.

Be to, Slovėnijoje nuo 1994 m. veikia trišalė Ekonominė socialinė taryba, kurioje atskirų ekonomikos šakų mastu deramasi dėl kas vie-neri ar dveji metai atnaujinamo „socialinio pakto“ sąlygų²⁹. Sudaromos dvi nacionalinės sutartys: viena viešajam, o kita – privačiam sektoriui. Šiose sutartyse nustatomi minimalūs darbo užmokesčio tarifai įvairių specialybių darbuotojams, turintiems tam tikras pareigas. Ši interesų derinimo praktika gali veikti tik esant aukštam darbdavių ir darbuotojų organizavimosi lygiui ir atlieka svarbų vaidmenį, palaidkant šalies makroekonominę pusiausvyrą. Estijoje ir Lietuvoje dėl galios asimetrijos (vyriausybės ir verslo naudai) reguliaris trišaliai vyriausybės, darbdavių susivienijimų ir profsąjungų atstovų susitikimai tėra vyriausybės vykdomos viešųjų ryšių akcijos, rengiamos prieš paskelbiant ekonominės politikos priemones, dėl kurių jau nuspręsta³⁰. Taigi ne tik darbo santykiuose, bet ir interesų grupių sistemose ir Lietuva, ir Estija demonstruoja ryškius (neo)liberalaus kapitalizmo bruožus, o Slovėnijos institucinės praktikos šiose srityse kai kuo netgi pranoksta klasikinius skandinaviškojo socialdemokratinio ir žemyninio europinio korporatizmo pavyzdžius.

Labai ryškūs Estijos ir Slovėnijos skirtumai korporacijų nuosavybės ir jų valdymo santykių srityje. Jie yra skirtingų abiejose šalyse taikytų privatizacijos strategijų padarinys. Galima išskirti du privatizacijos Estijoje etapus³¹. Pirmajame etape, kuris prasidėjo dar iki Estijos nepriklausomybės įtvirtinimo po 1991 m. rugpjūčio pučo žlugimo, pirmenybė buvo teikiama saviesiems („insaidieriams“), t. y. įmonių darbuotojams, kurie galėjo išsipirkti arba (pradžiai) išsinuomoti įmones, kuriose dirbo³². Nuo 1992 m. buvo pradėta praktikuoti privati-

zacijos schema, kurios pagrindinius bruožus estai nusikopijavo nuo Rytų Vokietijoje vykdytos privatizacijos. Įmonės buvo perduotos specialiai privatizavimo agentūrai.

Nors Estijos gyventojams taip pat buvo išdalyti investiciniai čekiai, už juos nebuvo galima įsigyti privatizuojamų įmonių kontrolinių akcijų paketų. Pirmenybę juos įsigyti turėjo pirkėjai, mokantys „tikrus“ pinigus, o tokių pirkėjų tarp pačios Estijos piliečių pirmaisiais pokomunistinės transformacijos metais buvo palyginti nedaug. Dėl priežasčių, kurias mėginome išsiaiškinti kitoje vietoje³³, Estijai kur kas geriau, negu kitoms Baltijos šalims sekėsi sudominti užsienio investuotojus parduodamomis didelėmis įmonėmis. Todėl Estija užsienio investicijomis lenkia ne tik Lietuvą, bet ir Slovėniją. Jungtinių Tautų prekybos ir plėtros konferencijos (*United Nations Conference on Trade and Development*, UNCTAD) duomenimis, 2005 m. Estija buvo sukaupusi 12,274 mln., Lietuva – 6,461 mln., Slovėnija – 8,064 mln. JAV dol. tiesioginių užsienio investicijų³⁴. Tai sudaro 9334 JAV dol. vienam Estijos, 1872 JAV dol. Lietuvos ir 4162 JAV dol. Slovėnijos gyventojui. Pagal šį rodiklį Estija yra absoliuti visų pokomunistinių šalių čempionė.

Slovėnija, kaip ir Lietuva, pasirinko privatizacijos už investicinius čekius schemą³⁵. Svarbiausias privatizacijos Slovėnijoje ypatumas buvo tas, kad 40 proc. privatizuojamos firmos kapitalo buvo perduota trims valstybės kontroliuojamiems fondams. Tai Nacionalinis pensijų fondas, Restitucijos fondas, Plėtros fondas. 20 proc. buvo skirta išdalyti darbuotojams. Dėl likusių 40 proc. nuosavybės teisių pati privatizuojama firma – būtent, jos darbininkų taryba, o kai kuriais atvejais – ir direktorių taryba, galėjo nuspręsti, ar jos bus parduotos saviesiems („insaidieriams“) už investicinius čekius, ar pašaliniais atviruose aukcionuose. Dauguma įmonių pasirinko pirmąjį kelią. Taigi didžioji dalis įmonių tapo „savųjų“ ir valstybės nuosavybė, o tai iš esmės reiškė jugoslaviškojo „savivaldos socializmo“ tradicijos tęsą.

Ši privatizacijos schema suvaidino svarbų vaidmenį, dedant slovėniškojo pokomunistinio korporatizmo pamatus, tačiau nesudarė sąly-

gų jau pačioje pokomunistinės transformacijos pradžioje pritraukti daugiau užsienio kapitalo. Užsienio kapitalas į Slovėnijos ekonomiką aktyviau pradėjo skverbti tik po 2000 m., stojimo į ES išvakarėse liberalizavus kai kuriuos anksčiau valstybės kontroliuotus sektorius (visų pirma, bankininkystę)³⁶. Tai kai kurie analitikai laiko slovėniškojo kapitalizmo silpnybe³⁷. Tačiau kiti privatizacijos Vidurio ir Rytų Europoje tyrinėtojai teigia, kad per kelis pokario dešimtmečius sukaupto kapitalo pardavimas užsienio korporacijoms už palyginti mažą kainą yra vienas iš labiausiai abejotinų privatizacijos ir postkomunistinės transformacijos apskritai aspektų.

Suskaičiavęs Vengrijos – šalies, kurioje užsienio kapitalas labai aktyviai dalyvavo privatizacijoje, biudžeto įplaukas už užsienio firmoms parduotus valstybinio kapitalo aktyvus, žymus privatizacijos tyrinėtojas Kazimierz Poznanski daro išvadą, kad turtas buvo parduotas tik už 10 proc. tikrosios savo vertės³⁸. Ne visi ekonomikos analitikai sutinka, kad bet kurios užsienio kapitalo investicijos bet kokiomis sąlygomis skatina ekonomikos augimą, ir nurodo, kad tam tikromis sąlygomis gali jį netgi slopinti. Vienas žymiausių slovėnų ekonomistų Jože Mencingeris teigia, kad taip būdavo ir tais atvejais, kai pokomunistinėse šalyse užsienio investicijos buvo ne „plyno lauko“ investicijos, o naudojamos privatizuojamoms įmonėms išigyti. „Tiesioginės užsienio investicijos buvo daugiausia pirkimai, susiję su masine ir dažnai politiškai motyvuota privatizacija. Pirkimai savaime nebuvo investicijos į realius aktyvus (angl. *real assets*), nes pirkimų įplaukos buvo panaudotos vartojimui ir importui.“³⁹

K. Poznanskio skaičiavimų metodika galima abejoti, nes privatizacija vyko dar nesusiformavus veikiančiai kapitalo rinkai, kuri viena yra pajėgi adekvačiai nustatyti privatizuojamų įmonių vertę. Tačiau verti dėmesio kiti jo argumentai, kad šalies gamybinių jėgų „padovanojimas“ užsienio kapitalui gali turėti ir neigiamų padarinių tolesnei jos socialinei ir ekonominei raidai. Su tokiais padariniais susiduriame ne tik tuo atveju, kai užsienio bendrovės pokomunistinėse šalyse

įsigyja įmonių tik tam, kad galėtų jas uždaryti ir perimti jų turėtą vidaus rinkos dalį ar likviduoti potencialų konkurentą.

Didėjant užsienio kapitalo (ypač vadinamųjų „karštųjų pinigų“) vaidmeniui, šalis darosi labiau pažeidžiama egzogeniškos kilmės sukrėtimams, kurių etaloninis pavyzys gali būti 1997 m. Azijos krizė, kai, kilus panikai, užsienio kapitalas, nesiskaitydamas su nuostoliais, „pabėgo“ iš šalių, staiga praradusių anksčiau turėtą saugių investavimo vietų reputaciją. Taip pat ir tuo atveju, kai perstruktūrintos ir technologiškai atnaujintos įmonės sėkmingai veikia, didžioji pelno dalis yra ne reinvestuojama, bet pervedama į užsienį. Užsienio kapitalo importas reiškia ir kapitalistų importą. Nacionalinė kapitalistų (ar „ekonominės buržuazijos“) klasė formuojasi silpnai ir lėtai.

Besiformuojančios Lietuvos kapitalistų klasės kilmė netyrinėta. Galima pasakyti tik tiek, kad dėl vėlyvo užsienio kapitalo atėjimo į Lietuvą vietinių kapitalistų rankose čia atsidūrė didesnė buvusios valstybinės nuosavybės dalis, negu tai atsitiko Vidurio Europos šalyse ir Estijoje. Šiuo atžvilgiu Lietuva neatitinka I. Szelenyi, „kapitalizmo iš išorės“ idealaus tipo, kuriam jis priskiria ir visas Baltijos šalis. „Iš kitų Baltijos valstybių Lietuva išsiskiria tuo, kad čia susikūrė stambios nacionalinio kapitalo bendrovės ar bendrovių grupės: „VP Market“, UAB koncernas „Achemos grupė“, UAB „Vakarų skirstomieji tinklai“, UAB „Alita“ ir kt.“⁴⁰

Jeigu atsisiribotume nuo naujosios kapitalistų klasės kilmės klausimo, kuris reikalauja papildomų tyrimų, būtų galima teigti, kad, nepaisant visų privatizacijos saviesiems („insaidieriams“) trūkumų, ji vis dėlto sudaro palankesnes sąlygas nacionalinei ekonominei buržuazijai formuotis, kartu neužtvėrdama kelio užsienio kapitalui ateiti į kapitalo rinką vėlesniu laikotarpiu, kai jau efektyviai veikia kapitalo rinka. Privatizacija užtikrina adekvatesnę parduodamo turto įvertinimą, o tai sudaro sąlygas jį realiai parduoti, o ne tiesiog atiduoti užsienio savininkams, kas iš tikrųjų vyko pirmosios pokomunistinės dekadės pradžioje, kai tarptautinėje rinkoje staiga išaugo privatizuojamo turto pasiūla, numušdama jo kainas. Slovėnijos pasirinktas privatiza-

cijos kelias užtikrina, kad ateityje, pagausėjus užsienio investicijų, užsienio kapitalas į šią šalį ateis kur kas palankesniais jai sąlygomis, negu tos, kuriomis jis įgijo Estijos, Vengrijos ir kai kurių kitų pokomunistinių šalių ekonomikos kontrolę.

Galima konstatuoti, kad Slovėnijos ekonomika iš savo vidinių išteklių ligi šiol sugebėjo užtikrinti gana aukštą kapitalo kaupimo lygį. Tai rodo faktas, kad ji ne tik išlaikė, bet ir padidino savo konkurencingumą. Analizuojant užsienio prekybos balansą paaiškėja, kad Estija turi santykinį pranašumą medienos, tekstilės, skalūnų pramonėje. Slovėnija tokių pranašumų turi ne tik tokiose tipiškos Rytų Europos šalims srityse kaip medienos perdirbimo ir drabužių pramonė, bet ir elektrotechnikos, chemijos (ypač farmaceutinės), variklių gamybos pramonė⁴¹. Ramūno Vilpišausko pateikiamais dvidešimtojo amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pabaigos duomenimis, Lietuva tuo metu turėjo santykinį pranašumą tokiose gamybos srityse kaip drabužiai ir jų priedai, naftos produktai, elektros srovė, mediena, tekstilė, „elektros įrenginiai ir prietaisai, kitur nepriskirti“⁴².

Santykinių pranašumų atspindys gali būti ir tiesioginių užsienio investicijų pasiskirstymas. Nors, kaip buvo pažymėta, užsienio kapitalo investicijomis (skaičiuojant vienam gyventojui) Estija daugiau negu dvigubai lenkia Slovėniją, pastarojoje daugiausia investuojama į pramonę (ypač farmaceutinę), o Estijoje užsienio investicijos koncentruojasi finansinio tarpininkavimo, prekybos nekilnojamuoju turtu, nuomos srityse. Skiriasi ir to kapitalo kilmė. Slovėnijoje vyrauja gretimų KRE šalių – Austrijos ir Vokietijos – kapitalas, o Estija išsiskiria didžiausia santykinė JAV kapitalo dalimi, palyginti su kitomis pokomunistinėmis šalimis. Clemensas Buchenas mano, kad tai irgi galima sieti su estiškojo kapitalizmo artimumu LRE, o slovėniškojo – KRE⁴³.

Kaip žinoma, Lietuvos konservatorių vyriausybės pastangos pritraukti į Lietuvą daugiau JAV kapitalo baigėsi „Mažeikių naftos“ privatizacijos fiasko. 2005 m. pabaigos duomenimis, daugiausia lėšų Lietuvoje yra investavę Danijos (15,2 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų), Švedijos (13,6 proc.), Rusijos (12,9 proc.), Vokietijos

jos (11,6 proc.) investuotojai. Kaip ir Slovėnijoje, Lietuvoje palyginti daug užsienio kapitalo (33,1 proc. visų investicijų) įdedama į apdirbamąją pramonę⁴⁴. Tiesa, šio panašumo nederėtų sureikšminti, nes Lietuvoje didelę įtaką šiam rodikliui turi vienos įmonės – „Mažeikių naftos“ veiksnys. Antai Lenkijos bendrovei „PKN Orlen“ įsigijus „Mažeikių naftą“, jau 2006 m. Lenkija ėmė pirmauti savo kapitalo investicijomis Lietuvoje (22,6 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų⁴⁵).

Galima spėti, kad vienas svarbiausių Slovėnijos ekonomikos konkurencingumo veiksnių buvo slovėniškojo privatizacijos kelio suteikta galimybė konsoliduoti darbo santykių sistemą, skatinančią darbuotojus identifikuotis su „savo“ įmonėmis, investuoti į specifinių įgūdžių įgijimą ir dėl to sėkmingai konkuruoti kokybe palyginti aukštų technologijų produktų rinkose. „Jeigu mes darome prielaidą, kad darbuotojų nuosavybė gali juos skatinti įgyti specifiškų firmų įgūdžių⁴⁶, tai Estijos ir Slovėnijos, kaip priešingybių, palyginimas implikuoja potencialius institucinius perėjimo komplementarumus. Šiuo atveju darbuotojai savininkai pokomunistinėse koordinuotose rinkos ekonomikose galėtų būti funkcinis efektyvios bankų sistemos ekvivalentas⁴⁷. Kaip matėme, Slovėnijos bankininkystės sektorius negali pateikti 'kantraus kapitalo' bendrovėms, kurių vadybininkai negali įtikinamai pažadėti, kad išlaikys darbo jėgą pablogėjus ekonominei konjunktūrai. Tokiu atveju ekvivalentiška paskata darbuotojams įgyti savitą firmų žmogiškąją kapitalą gali būti bendrovės akcijų nuosavybė ir ją atitinkanti atsakomybė.“⁴⁸.

Atsižvelgus į šias aplinkybes nestebina ir dar vienas kontrastas tarp Estijos bei Lietuvos ir Slovėnijos kapitalizmo, išryškinantis jų priklausomybę skirtingiems kapitalizmo tipams. Slovėnija išsiskiria aukštu ir darbo vietos apsaugos (angl. *employment protection*), ir socialinės apsaugos praradus darbą (angl. *unemployment protection*) lygiu, kuris matuojamas pašalpos, gaunamos praradus darbą, dydžiu⁴⁹. Slovėnijoje praradęs darbą asmuo iki 24 mėnesių gauna 61 proc. gauto atlyginimo dydžio pašalpą. Estija iki 2003 m. reformos (Lietuvoje analogiška reforma įvykdyta 2005 m.) buvo viena iš pokomunistinio

pasaulio (anti)rekordininkų – praradusio darbą asmens laukė pašalpa, lygi tik 10 proc. vidutinio mėnesinio atlyginimo⁵⁰. Nepaisant mažesnių draudimo nuo nedarbo išmokų bei bedarbio pašalpų, nedarbo lygis ir Estijoje (10 proc.), ir Lietuvoje (16 proc.) stojimo į ES išvakarėse (2003 m.) buvo aukštesnis negu Slovėnijoje (6 proc.). Netrukus nedarbo problemą abiejose Baltijos šalyse išsprendė po Lietuvos įstojimo į ES labai padidėjusi emigracija. Duomenų, kad Slovėnijos įstojimą į ES būtų lydėjusi emigracijos banga, nėra.

4. Pokomunistinio neoliberalaus kapitalizmo jaunystės žymės

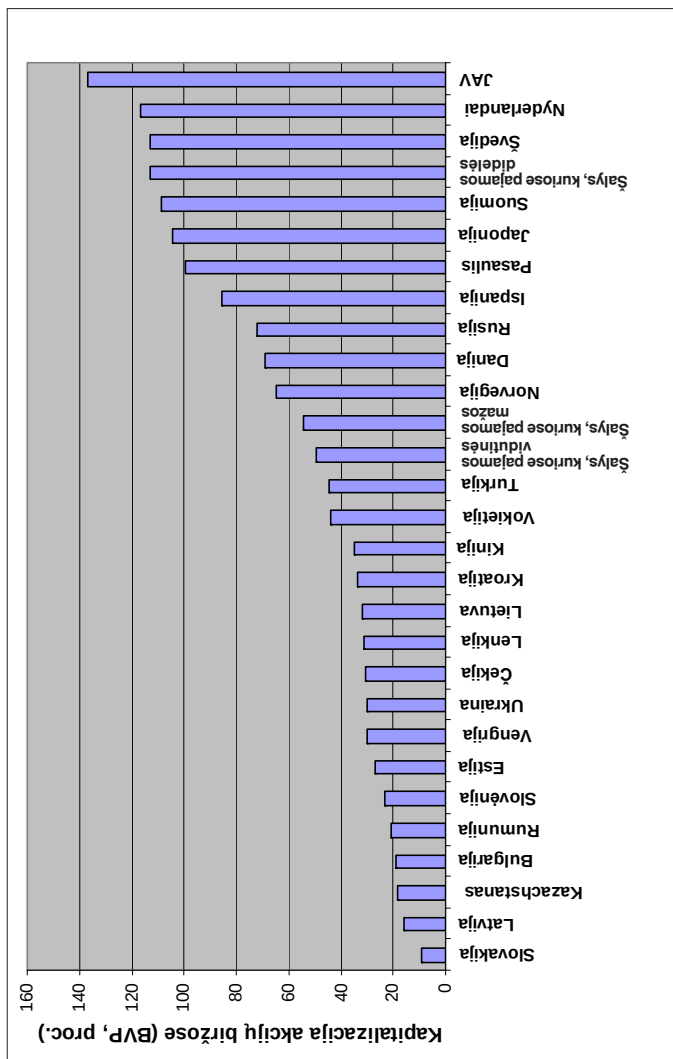
Nors Estijos, taip pat – tik kiek menkesniu mastu – Lietuvos ekonominių institucijų architektūroje galima aptikti daugelį būdingų LRE bruožų, būtų netikslu teigti, kad ji visiškai atitinka idealųjį LRE tipą. Nukrypimų ir neatitikimų atsiranda, pirma (kaip minėjome), dėl to, kad dauguma Estijos ir Lietuvos įstatymų, reguliuojančių verslą ir darbo santykius, buvo nukopijuoti nuo Europos šalių (Estijos – nuo Vokietijos) įstatymų, kurie yra pritaikyti prie KRE, t. y. Vakarų Europos žemyno kapitalizmo realijų. Pavyzdys gali būti Estijos korporacijų teisė, numatanti priežiūros ir direktorių tarybas, darbuotojų dalyvumą įmonių valdyme, kolektyvines darbo sutartis. Nors daugelio šių įstatymų normų praktikoje yra nepaisoma, jos sudaro potencialiai didesnes galimybes profsąjungų ir kitokių darbininkų organizacijų veiklai reikštis, negu tai būdinga anglosaksų LRE šalims.

Antra, netgi pačiose liberaliausiose pokomunistinėse šalyse palyginti menkai išsivystęs finansinis sektorius⁵¹. Svarbiausi jo išsivystymo rodikliai yra: 1) kapitalizacija akcijų biržoje (matuojama visuminės akcijų, kuriomis prekiaujama akcijų biržose, vertės ir BVP santykiu), 2) sandėrių akcijų biržoje vertės ir BVP dydžio santykis, 3) sandėrių akcijų biržoje vertės ir kapitalizacijos akcijų biržoje santykis, 4) paskolų, išduotų privačiam sektoriui, ir BVP santykis. Žemas kapitalizacijos lygis rodo, kad akcijų biržose prekiaujama palyginti

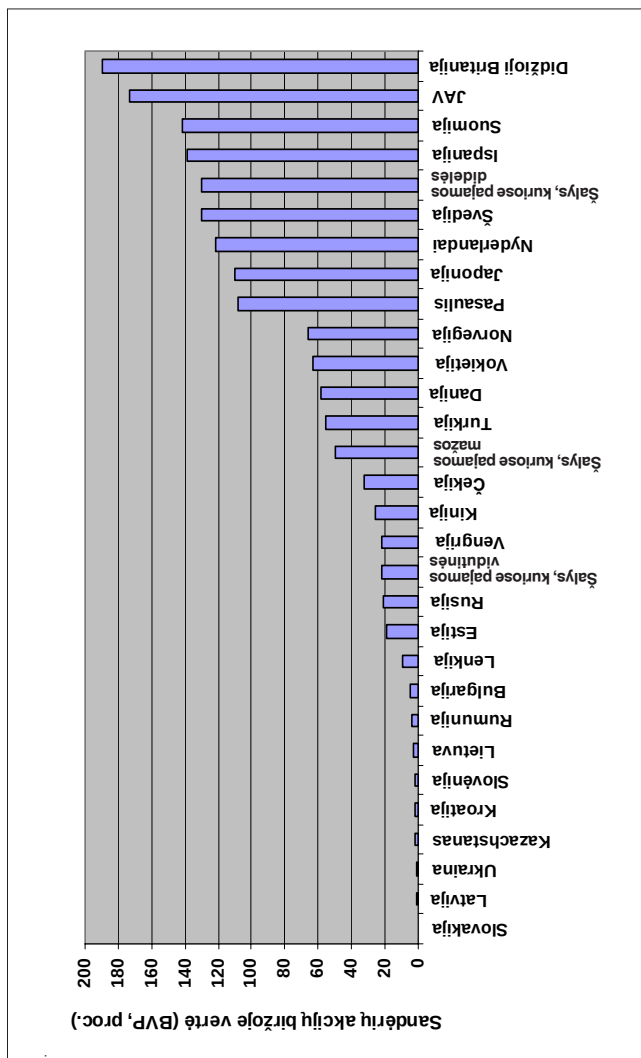
nedidelės įmonių dalies akcijomis. Tiesa, šiuo požiūriu tarpusavyje smarkiai skiriasi ir „senos“ bei turtingos kapitalistinės šalys (plg. Vokietiją ir JAV), nes P. Hallo ir D. Soskice's taip vadinamose KRE šalyse pagrindinis įmonių finansavimo šaltinis yra bankų kreditai, o ne pajamos iš akcijų pardavimo. Tačiau netgi nuo KRE šalių pokomunistinio kapitalizmo šalys smarkiai atsilieka (žr. 1 pav.).

Antras ir trečias rodikliai leidžia spręsti apie akcijų biržų aktyvumą ir likvidumą. Sandėrių akcijų biržoje vertės ir BVP dydžio santykis apskaičiuojamas dalijant metinę pirkimo ir pardavimo sandėrių akcijų biržoje verčių sumą iš atitinkamos šalies BVP dydžio (žr. 2 pav.). Sandėrių akcijų biržoje vertė BVP proc. nustatoma, dalijant metinę pirkimo ir pardavimo sandėrių akcijų biržoje verčių sumą iš vidutinės metinės kapitalizacijos akcijų biržoje, kuri savo ruožtu yra akcijų biržos sąraše esančių įmonių akcijų visuminės vertės metų pradžioje ir pabaigoje vidurkis (žr. 3 pav.). Nors ir vieno, ir kito rodiklio reikšmėmis Estija pranoksta ir kitas Baltijos šalis, ir Slovėniją, tikroji (labai kukli) šių rodiklių įverčių reikšmė paaiškėja, juos palyginus su atitinkamais šalių, turinčių galias ir likvidžias finansines rinkas, rodikliais. 2005 m. JAV biržos sandėrių biržoje vertė buvo 173 proc., Didžiojoje Britanijoje – 190 proc., Japonijoje – 110 proc., Vokietijoje – 63 proc. šių šalių BVP vertės.

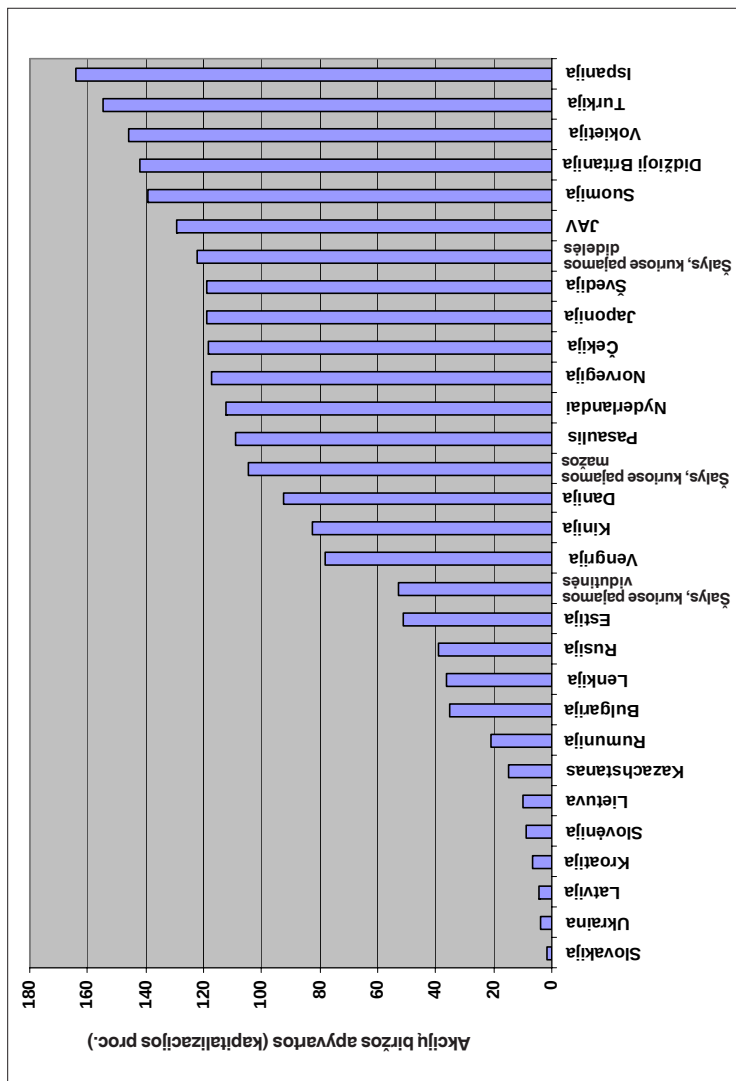
2-ame pav. pateikti duomenys rodo, kad išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse nuosavybės teisių, per metus pakeičiančių savo savininkus, vertė vos ne du kartus pranoksta per tą patį laiką sukuriama naujo turto vertė. 3-iam pav. pateikti duomenys apie akcijų, per metus pakeitusių savo savininkus, vertės santykį su visumine akcijų biržoje įvertintą nuosavybės teisių verte leidžia spręsti, kiek dažnai tai vyksta. Jeigu neskaiciuotume atskirų rekordinių metų rodiklių, tai pačiose „pažangiausiose“ pokomunistinio kapitalizmo šalyse šis rodiklis svyruoja tarp 20–50 proc. Tai reiškia, kad akcijos ilgai užsibūna pas tuos pačius šeimininkus. Akcijos perkamos, siekiant įsigyti kontrolinį tam tikros korporacijos akcijų paketą, o ne lošiant biržoje, kas būdinga šalims, turinčioms išvystytas finansines rinkas. Tuo galima paaiškinti

1 pav. Kapitalizacija akcijų biržose 2005 m. Šaltinis: World Bank: World Development Indicators 2007
(<http://www.worldbank.org>)

2 pav. Sandėrių akcijų biržose vertė (BVP proc.) 2005 m. Šaltinis: World Bank: World Development Indicators 2007 (<http://www.worldbank.org>)

3 pav. Apyvarta akcijų biržose (kapitalizacijos proc.). Šaltinis: World Bank: World Development Indicators 2007
(<http://www.worldbank.org>)

ir didelius metinius šio rodiklio svyravimus pokomunistinėse šalyse. Kai akcijų išplatavimo būdu parduodamas koks nors valstybės dar turėtas vietinis „milžinas“, šio rodiklio įverčiai pašoka, o paskui vėl sustingsta žemame lygyje. Išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse šio rodiklio reikšmės yra keleriopai didesnės. Tai byloja apie kur kas didesni nuosavybės teisių judrumą. 2005 m. akcijų biržų apyvartos rodiklis JAV buvo 129 proc., Didžiojoje Britanijoje – 142 proc., Japonijoje – 119 proc., Vokietijoje – 145 proc. visuminės rinkos kapitalizacijos.

Estijoje, o ypač Lietuvoje, labai populiarūs įmonės organizavimo teisinė forma yra uždaroji akcinė bendrovė, kurios savininkai dažniausiai yra ir vadybininkai (direktoriai). Tokios bendrovės akcijomis neprekiuojama rinkoje, ir „pašaliniai“ negali įsigyti jos dalinių nuosavybės teisių. Šiuo atžvilgiu pokomunistinis kapitalizmas skiriasi ir nuo LRE šalių „akcininkų kapitalizmo“ (angl. *stockholders capitalism*), kuriose korporacijų vadybininkų priežiūrą užtikrina „priešiško pėrimo“ grėsmė ir vadybininkų siekis pagerinti savo pozicijas vadybininkų darbo rinkoje, ir nuo KRE „suinteresuotųjų kapitalizmo“ (angl. *stakeholders capitalism*), kur vadybininkų priežiūrą vykdo bankai, turintys pakankamai kompetentingų šiam uždaviniui žmoniškųjų išteklių⁵².

Pokomunistinis Lietuvos, o kiek mažiau – ir Estijos kapitalizmas šiuo atžvilgiu labiau primena senovinį devynioliktojo amžiaus kapitalizmą, kai savininko ir vadybininko funkcijos dar nebuvo atsiskyrusios. Tačiau ir tais atvejais, kai firmos yra atviros, t. y. jų akcijomis prekiaujama akcijų biržose, tarp jų savininkų pasitaiko privačių arba juridinių investuotojų (ne bankų), kurie yra kontrolinio akcijų paketo savininkai ir jiems tenka pagrindinis vaidmuo prižiūrint bei kontroliuojant vyriausiuosius firmos vadybininkus.

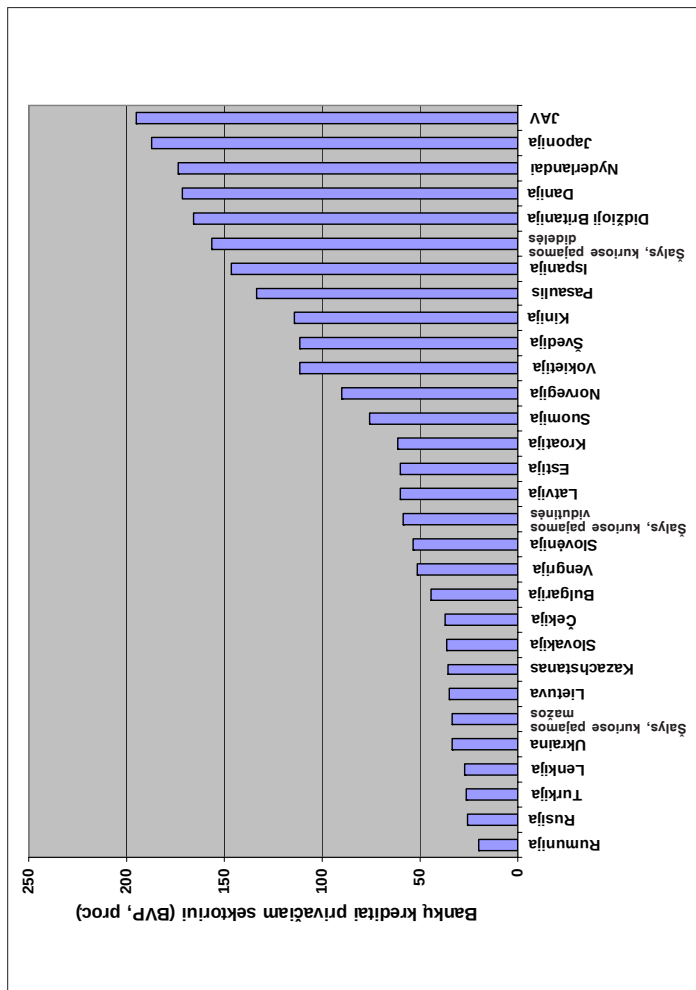
Pokomunistinio kapitalizmo šalyse kur kas menkliau išplėtoti ir kredito santykiai. Juos garsus vokiečių istorinės mokyklos atstovas nacionalinei ekonomikai Bruno Hildebrandas (1812–1878) kadaise netgi laikė svarbiausiu kapitalistinės ekonomikos bruožu. Jis skyrė tris evoliucines ekonominio gyvenimo raidos pakopas – natūrinę, pi-

niginę ir kredito ekonomiką⁵³. Tai rodo duomenys apie bankų išduotų privatiems klientams kreditų bendros apimties santykį su BVP (žr. 4 pav.). Nesant nei aktyvių, gilių ir likvidžių akcijų biržų, nei adekvačios bankinio kredito pasiūlos, tiesioginės užsienio investicijos ir atidėjimai iš pelno yra svarbiausias gamybos plėtros arba atnaujinimo finansavimo šaltinis.

Trečiasis pokomunistinio ir senojo išsivysčiusių Vakarų šalių kapitalizmo skirtumas ir yra tas, kad pokomunistinės šalys kapitalą importuoja, o ne eksportuoja. Užsienio investicijų dalis šiose šalyse gerokai pranoksta senųjų išsivysčiusių kapitalistinių šalių sukaupto kapitalo struktūroje šių investicijų užimamą dalį⁵⁴. Pokomunistinėse šalyse dominuoja kapitalo kaupimas iš vidinių šaltinių. Tarp stambiausių transnacionalinių korporacijų palyginti nedaug tokių, kurių pagrindinis kapitalas būtų kilęs iš pokomunistinių šalių. Į laikraščio *Financial Times* kasmet sudaromą 500 pačių didžiausių (pagal kapitalo vertę) pasaulio privačių korporacijų sąrašą 2007 m. pateko tik devynios korporacijos iš pokomunistinių šalių (neskaitant Kinijos). Aštuonios jų yra Rusijos bendrovės, užsiimančios daugiausia energinių išteklių eksportu (kaip antai „Gazprom“, „Surgutneftgaz“, „Rosneft“, „Lukoil“, „Sibneft“), ir viena – iš Čekijos (elektros gamybos koncernas ČEZ)⁵⁵.

Nors kai kurios pokomunistinės šalys (Čekija, Lenkija, Vengrija, Estija) pritraukia dideles užsienio kapitalo investicijas, tik nedaugelio pokomunistinių šalių korporacijų akcijos yra kotiruojamos tarptautinėse biržose (Niujorke, Londone ar kituose pasauliniuose finansų centruose). Tam būtina reguliariai pateikti duomenis apie savo veiklą, kurie atitiktų griežtus audito standartus. Autoriaus turimais duomenimis, 2007 m. vienos vienintelės Lietuvos bendrovės (TEO LT, AB) akcijos įtrauktos į sąrašus užsienio (Londono) biržoje⁵⁶.

Siekiant sukurti aktyvią ir likvidžią akcijų rinką, būtina patikimai apsaugoti smulkiųjų akcininkų teises – taip, kad akcijų pirkimas ir pardavimas besiformuojančiai vidurinei klasei taptų patrauklesnė sandaupa laikymo forma, negu jų laikymas bankuose⁵⁷. Kartu kai kurie

4 pav. Privačiam sektoriui išduoti bankų kreditai (BVP proc.) 2005 m. Šaltinis: World Bank: World Development Indicators 2007 (<http://www.worldbank.org>)

tyrinėtojai nurodo, kad pokomunistinėse šalyse taikomos teisinio reguliavimo priemonės, kuriomis siekiama tas teises apsaugoti – visų pirma, stambiųjų akcininkų įpareigojimas išpirkti smulkiųjų akcininkų akcijas, kai vieno iš akcininkų valdomų akcijų dalis pranoksta tam tikrą slenkstį, veikiau stabdo, negu skatina uždarytų bendrovių transformaciją į atvirąsias ir kapitalizacijos akcijų biržoje augimą⁵⁸.

Aktyvi ir likvidi akcijų rinka gali susiformuoti tik kaip ilgalaikio proceso padarinys ir yra neatsiejama nuo bendros ekonomikos pažangos. Neoliberalieji LRE kapitalizmo apologetai teigia, kad LRE institucijų įsteigimas yra trumpiausias ir greičiausias kelias tam tikrai šaliai praturtėti. Tikrovė, panašu, yra tokia, jog šalis pirma turi tapti turtinga ir išsivysčiusi, kad joje atsirastų *visos* būdingos LRE institucijos. Tik tokiu atveju, kai jos visiškai sukomplektuotos, gali pradėti reikštis institucijų komplementarumai, kurie yra LRE specifiskai būdingų lyginamųjų institucinių pranašumų šaltinis. Kaip nurodo P. Hallas ir D. Soskice, tuos pranašumus suteikia LRE finansinių institucijų gebėjimas mobilizuoti rizikos kapitalą investiciniams projektams, kuriais technologiškai įgyvendinami pažangiausių tyrimų šalies mokslo atradimai.

Kai kurių LRE institucijų įsteigimas šalyse, kurių ekonominė raida ir struktūrinė branda atsilieka, nebūtinai užtikrina spartesnę ekonominę pažangą palyginti su alternatyviomis kapitalizmo formomis, kurios artimesnės KRE. Reikalas tas, kad vidutinio išsivystymo lygio šalys (jau nekalbant apie neišsivysčiusias) pažangių technologijų difuzijos procese nėra pajėgios konkuruoti kaip radikalai naujų technologijų kūrėjos ir eksportuotojos. Tam reikia turėti priešakines pozicijas moksle, JAV jas užima tik todėl, kad skiria didžiulius viešuosius išteklius „elitiniams“ (tyrimo) universitetams. O technologijų importo, pritaikymo prie vietinių sąlygų ir ypač laipsniško tobulinimo uždavinius gali sėkmingai spręsti ir korporacijos, kurių veikloje rinkos vertės didinimas nėra pagrindinis orientyras.

D. Lane teigimu, Vidurio Europos ir Baltijos šalyse susiformavęs ar besiformuojantis kapitalizmo tipas yra artimiausias B. Amable's

išskirtam Europos žemyno kapitalizmo tipui (žr. pirmą šio straipsnio skirsnį). „Šių šalių rinkodaros ir privatizacijos lygis yra artimas EBPO šalių lygiams, ir jos labai pozityviai dalyvauja globalioje ekonomikoje. Ši grupė yra artimiausia žemyniniam rinkos kapitalizmo tipui, nors joje svarbesnį vaidmenį vaidina valstybė. Joms visoms būdingas žemas kapitalizacijos akcijų rinkoje lygis ir labiau išvystytos gerovės valstybės funkcijos. Tai skiria jas nuo anglosaksų šalių. Jų taip pat daug žemesnis vidaus kaupimo lygis, palyginti su pažangiausiomis kapitalistinėmis šalimis. Kai kurios, nors ir ne visos, yra labai eksponuotos globaliai rinkai, kuri veikia kaip egzogeninis ekonominės kaitos šaltinis. Jos yra panašios, ir tikriausiai identifikuosis (*are likely to identify with*) su Europos žemyno sistema, nes į jas visas yra įsiterpusių gerovės valstybių, susikūrusių valstybinio socializmo laikotarpiu. Ekonominė koordinacija čia vyksta ne per biržos kapitalizmą, bet priklauso nuo valstybės, taip pat nuo tarptautiniu mastu veikiančių bendrovių (*companies with an international presence*).“⁵⁹.

Estijos, Slovėnijos ir Lietuvos palyginimas kartu su M. Knellio ir M. Srholeco, Ph. Berrou ir Ch. Carrinzeaux, I. McMenamino faktoriinės ir klasterinės analizės rezultatais suteikia pagrindą papildyti D. Lane'o teiginius esminėmis išlygomis⁶⁰. Iš tikrųjų, naująsias ES nares galima padalyti mažiausiai į tris grupes. Vieną jų sudaro Baltijos šalys. Jų ekonominių institucijų architektonika labiau primena LRE – su tomis ką tik aptartomis išlygomis, kad jų ekonomikų išsivystymo lygis bei struktūrinė branda yra kur kas mažesnė, palyginti su anglosaksų šalimis, ryškiausiai reprezentuojančiomis LRE kaip idealų tipą. Galima pasakyti ir taip, kad Estijoje, Lietuvoje, Latvijoje (nors pastarojoje šalyje jis gali turėti tam tikrų savitų bruožų dėl kur kas stipresnės negu Lietuvoje rusiškojo kapitalo įtakos) kuriamas kapitalizmas – tai jaunas, dar menkai išsiplėtojęs ir nebrandus LRE kapitalizmas.

Šių trijų šalių antipodas yra Slovėnija – vienintelė pokomunistinė šalis, kurioje ryškėja KRE, labai artimos skandinaviškajam kapitalizmui, kontūrai. „Viduryje“ yra Višegrado šalys (Čekija, Lenkija, Veng-

rija, Slovakija), kurių ekonominių institucijų architektonikoje galima aptikti ir žemyninio (kurio paradigminiai atvejai yra Prancūzija ir Vokietija), ir Viduržemio jūros kapitalizmo bruožų. Todėl jas tikslin-ga priskirti prie atskiro Vidurio Europos kapitalizmo arba Višegrado kapitalizmo tipo. Taip pat ir Baltijos šalių panašumus galima apibendrinti, pasitelkus neoliberalaus Baltijos arba tiesiog Baltijos kapita-lizmo sąvoką.

5. Išvada ir išlygos

Apibendrinami pirmiau pateiktų palyginimų rezultatus galime teig-ti, kad pokomunistinis kapitalizmas Lietuvoje reprezentuoja tą pa-čią kapitalizmo atmainą – liberalųjį kapitalizmą (LRE), savo brandžiu ar išvystytu pavidalu egzistuojantį anglosaksiškose šalyse. Nors Lietuvos kapitalizme galima aptikti Višegrado kapitalizmo prie-maišų, Lietuva vis dėlto yra „vėluojanti Estija“, kurios kapitalizmas savo ruožtu yra jauna, o todėl ir atsiliekanti bei nebrandi anglosaksų kapitalizmo versija.

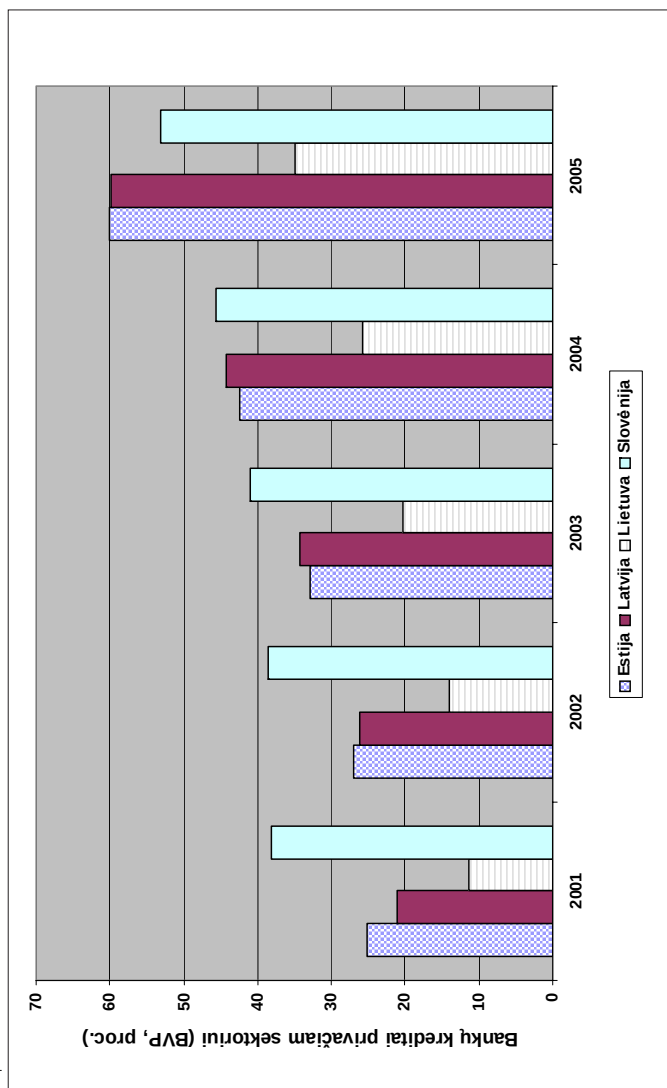
Gali pasirodyti, kad teiginiui apie neoliberalų Lietuvoje besiformuojančio kapitalizmo pobūdį prieštarauja faktas, jog daugeliui Lie-tuvos institucinių sričių yra būdingi bruožai, rodantys šių sričių gimi-nystę su kitais kapitalizmo tipais. Dainius Bernotas ir Arvydas Guogis tikina, kad socialinės apsaugos sistema Lietuvoje vis dar yra panašes-nė ne į „likutinę“ anglosaksišką gerovės valstybę, bet į klientelistinį korporatyvinį Pietų Europos šalių modelį⁶¹. Kaip ką tik parodėme, netgi neoliberalizmo „čempionėje“ Estijoje neaptinkame aktyvios ir likvidžios akcijų biržos, kuri yra esminis LRE atributas.

Tačiau nustatant jauno pokomunistinio Lietuvos kapitalizmo tipo-loginę priklausomybę svarbiausias dalykas yra šalies institucinės ar-chitektonikos kaitos tendencijos, kurių logiką atskleidžia P. Hallo ir D. Soskice's skirtingų institucinių sričių komplementarumo teorema. Netgi pačią radikaliausią šoko terapiją pasirinkusios šalys negalėjo vienu metu reformuoti visų visuomenės gyvenimo institucinių sričių.

Švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos (visų pirma, pensijų) sistemų reforma buvo atidėta vėlesniam laikui, iš pradžių paliekant mažai pakeistą tvarką, paveldėtą iš komunistinių laikų. Todėl ne tik Lietuvos, bet ir kitų pokomunistinių šalių institucijų architektonika vis dar yra margas konglomeratas, kuriame skirtingos institucinės sritys veikia pagal skirtingas logikas, o jų prieštaravimai turi disfunkcionalių padarinių. Būtent šie prieštaravimai verčia tęsti reformas, postkomunistiniam kapitalizmui transformuojantis vientisesnio kapitalizmo modelio (LRE arba KRE) linkme.

Nesunku pastebėti, kad šių institucinių sričių reformų kryptis Lietuvoje yra būtent neoliberalios LRE linkme. Tai liudija ne tik tokios pasakutiniųjų metų tendencijos, kaip akcijų biržų ir kredito santykių plėtra (žr. 5 pav.). Lietuviai (ypač jaunoji karta) jau išmoko gyventi skolon ir mokosi, kaip perkant vertybinius popierius biržose apsaugoti santau pas nuo infliacijos. Tai byloja ir vykdomų arba rengiamų socialinės apsaugos, sveikatos apsaugos, aukštojo mokslo reformų tendencijos. Tai pažymi ir ką tik cituoti autoriai, lyginantys socialinės politikos modelius Europos šalyse. „Rytų Europos (įskaitant ir Lietuvą) modelį galima apibrėžti kaip tarpinį tarp Vidurio Europos korporatyvinio ir Pietų Europos korporatyvinio-klientelinio modelių, kuris pasižymi stiprėjančiomis liberalizacijos tendencijomis.“⁶² Panašios ir Jolantos Aidukaitės išvados – kad Baltijos šalių socialinės apsaugos sistemos yra tarpiniai atvejai tarp Gøstos Esping-Anderseno išskirtų⁶³ liberalaus likutinio ir konservatyvaus gerovės režimų⁶⁴. Įdomu, kad tyrinėtoja Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje liberalaus režimo bruožų aptinka netgi daugiau, negu jų pavyksta rasti Estijos atveju⁶⁵.

Šių reformų pobūdį ir turinį daugeliu atvejų geriau paaiškina ne viešai pareikšti argumentai, kuriais tos reformos įteisinamos, o būtent vientisesnio neoliberaliojo kapitalizmo kūrimo funkciniai poreikiai ir su tais poreikiais susiję interesai. Antai Lietuvoje vykdoma pensijų sistemos reforma⁶⁶ ne tik ir ne tiek tarnauja pensininkų gerovei kelti, kiek padeda sukurti aktyvią ir likvidžią akcijų biržą, net jeigu tik dalis privačių pensijų fondų lėšų bus investuojama Lietuvoje. Svarbiausias

5 pav. Kredito santykių plėtra Baltijos šalyse ir Slovėnijoje 2001–2005 m. Šaltinis: World Bank: World Development Indicators 2007 (<http://www.worldbank.org>)

mokamo aukštojo mokslo įvedimo padarinys yra ne jo kokybės pagerinimas (aukštosios mokyklos negaus daugiau išteklių studijoms ir moksliniams tyrimams), bet kredito santykių, kurių išsivystymo laipsniu pokomunistinės šalys dar atsilieka nuo išsivysčiusių LRE šalių, plėtra, atverianti naujas verslo galimybes finansiniam sektoriui. Net jeigu (tikriausiai) šios reformos tikslų, dėl kurių vykdomos, nepasieks, jos bus dar vienas žingsnis nuoseklesnio ir vientisesnio LRE kapitalizmo linkme.

PASTABOS IR NUORODOS

* Straipsnis parengtas remiantis autoriaus pranešimais, perskaitytais Tarptautinės socialinės gerovės tarybos (*International Council on Social Welfare*, ICSW) tarptautinėje konferencijoje „Lygios galimybės asmenims, grupėms ir tautoms“ Vilniuje 2007 m. birželio 14 d., trečiojoje metinėje Baltijos vadovų konferencijoje „Lūžio taškas“ Palangoje 2007 rugsėjo 21 d. ir tarptautinėje konferencijoje „Socialiniai ir kultūriniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ Socialinių tyrimų institute Vilniuje 2007 m. spalio 12 d. Dėkoju klausytojams už dėmesį ir kritines pastabas.

¹ Įskaitant šių eilučių autorių. Žr. Z. Norkus. Apie Baltijos Siciliją ir Lombardiją: postsocialistinės kaitos pasiekimų Baltijos šalyse skirtumai ir priežastys // *Politologija*. 2006, Nr. 41 (1), p. 71–119.

² Žr., pavyzdžiui, R. Bendix. *Kings or People: Power and Mandate to Rule*. Berkeley: University of California Press, 1978.

³ Žr., visų pirma, C. Buchen. *Estonia and Slovenia as Antipodes* // D. Lane, M. Myant (Eds). *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*. Houndmills: Palgrave, p. 65–89; M. Feldmann. *Emerging Varieties of Capitalism in Transition Countries. Industrial Relations and Wage Bargaining in Estonia and Slovenia* // *Comparative Political Studies*. 2006, vol. 39 (7), p. 829–854.

⁴ http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/gcr_2006/gcr2006_rankings.pdf. Žiūrėta 2007 08 10. Latvija yra 36-a, o Lietuva – 40-a, atsilikdama dar ir nuo 37-ą vietą užimančios Slovakijos.

⁵ J. Fulcher. *Kapitalizmas. Labai trumpas įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 127.

⁶ A. Shonfield. *Modern Capitalism. The Changing Balance of Public and Private Power*. New York: Oxford UP, 1965.

⁷ Dviženklė infliacija ekonominės stagnacijos ar nuosmukio sąlygomis.

⁸ Skiriami taip pat ir politinis bei kultūrinis globalizacijos matmenys. Žr. D. Held, A. G. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*, 2002.

⁹ R. Boyer. *The Regulation School: A Critical Introduction*. New York: Columbia UP, 1990; R. Boyer, Y. Saillard (Eds). *Regulation Theory: The State of the Art*. London: Routledge, 2002.

¹⁰ Žr. P. A. Hall, D. Soskice. *An Introduction to Varieties of Capitalism* // P. Hall, D. Soskice (Eds.). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford UP, 2001. P. 1–68.

¹¹ Žr., B. Amable. *The Diversity of Modern Capitalism*. Oxford: Oxford UP, 2003.

¹² P. A. Hall, D. Gingerich. *Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Macroeconomy: An Empirical Analysis* // Max-Planck Institute for the Study of Societies. MpIfG Discussion Paper 04/5, 2004, p. 22.

¹³ Žr. Amable. *Ten pat*.

¹⁴ Žr. G. Eyal, I. Szelenyi, E. Townsley. *Making Capitalism Without Capitalists. Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. London: Verso, 1998; L. P. King. *The Basic Features of Post-Communist Capitalism: Firms in Hungary, the Czech Republic, and Slovakia*. Westport CT: Praeger Press, 2001; L. P. King, I. Szelenyi. „Post-Communist Economic Systems“; Neill Smelser, Richard Swedberg (Eds). *The Handbook of Economic Sociology*. 2nd ed. Princeton: Princeton UP, 2005. P. 205–229.

¹⁵ Žr.: D. Bohle. *Europas neue Peripherie: Polens Transformation und transnationale Integration*. Münster: Westphälisches Dampfboot. 2002; D. Bohle, B. Greskovits. *Ein Sozialmodell an der Grenze. Kapitalismus ohne Kompromiss* // Osteuropa. 2004, Jg. 54 (5/6), S. 372–386; D. Bohle, B. Greskovits. *Capitalism without Compromise: Strong Business and Weak Labor in Eastern Europe's New Transnational Industries* // *Studies in Comparative International Development*. 2006, vol. 41 (1), p. 3–25; D. Bohle, B. Greskovits. *Capitalist Diversity in Eastern Europe* // *Economic Sociology. The European Electronic Newsletter*. 2007, vol. 8 (2), p. 3–9. http://econsoc.mpifg.de/archive/econ_soc_8-2.pdf. (Žiūrėta 2007 11 10). D. Bohle, B. Greskovits. *The State, Internationalization, and Capitalist Diversity in Eastern Europe* // *Competition and Change*. 2007, vol. 11 (2), p. 89–115; D. Bohle, B. Greskovits. *Neoliberalism, Embedded Neoliberalism and Neocorporatism: Towards Transnational Capitalism in Central-Eastern Europe*. *West European Politics*. 2007, vol. 30 (3), p. 443–466.

¹⁶ Žr.: M. Knell, M. Srholec. *Diverging Pathways in Central and Eastern Europe* // D. Lane, M. Myant (Eds). *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*. Houndmills: Palgrave, 2007. P. 40–62; V. Mykhnenko. *Poland and Ukraine: Institutional Structures and Economic Performance* // D. Lane, M. Myant (Eds). *Ten pat*, p. 124–145. *Buchen. Ten pat. Feldmann. Ten pat*.

¹⁷ Žr. taip pat O. Havrylyshyn. *Divergent Paths in Post-Communist Transformation. Capitalism for All or Capitalism for the Few?* Houndmills: Palgrave, 2006.

¹⁸ J.-Ph. Berrou, Ch. Carrincazeaux. *La diversité des capitalismes et les pays d'Europe Centrale et orientale. Une analyse statistique* // *Cahiers du GRES (Grou-*

pement de Recherches Economiques et Sociales, Université Montesquieu-Bordeaux 4 & Université des Sciences Sociales Toulouse 1. 2005. Cahier n° 2005-18. <http://beagle.u-bordeaux4.fr/gres/publications/2005/2005-18.pdf>. (Žiūrėta 2007 11 12).

¹⁹ I. McMenamin. Varieties of Capitalist Democracy: What Difference Does East-Central Europe Make? // *Journal of Public Policy*. 2004, vol. 24 (3), p. 259–274.

²⁰ Apie kiekybinio ir kokybinio lyginamojo tyrimo skirtumus ir jų sintezės problemas žr. Ch. C. Ragin. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press, 1987. Žr. taip pat Z. Norkus. Lyginamasis metodas ir daugiopio konjunktūrinio priežastingumo problema // *Lietuvos aukštųjų mokyklų darbai. Istorija*. 2002, Nr. 42, p. 79–91.

²¹ Žr. Feldmann. Ten pat, p. 838.

²² Žr. H. Kohl, H.-W. Platzer. *Arbeitsbeziehungen in Mitteleuropa. Transformation und Integration. Die acht neuen EU-Mitgliedsländer im Vergleich*. 2, neu bearbeitete und aktualisierte Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2004. S. 237.

²³ B. Gruževskis, I. Blažienė. Lankstumas ir saugumas darbo rinkoje. Lietuvos patirtis. Flexicurity paper 2004/5. Budapeštas: Tarptautinis darbo biuras, 2005. P. 4. http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/empl/flexibility_lithuania_lithuanian.pdf. Žiūrėta 2007 11 11.

²⁴ Lietuvoje tyrimą atliko Rinkos analizės ir tyrimų grupė UAB „RAIT“.

²⁵ Žr. <http://www.rait.lt/print.php?pid=133&id=62>. 2005 m. panašų tyrimą atliko viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „TNS Gallup“. Šio tyrimo duomenimis, Estijoje „pakeleivių“ daugiau negu Lietuvoje. Abi šalys vedlių nušimčių (Lietuva 11 proc., Estija 12 proc.) gerokai atsiliko ir nuo Vidurio Europos (22 proc.), ir nuo Vakarų Europos (17 proc.), ir pasaulinio (19 proc.) vidurkio. Žr.: http://www.tns-gallup.lt:80/lt/dispatch/lt_news/lt_news_166?view=print. Žiūrėta 2007 11 10.

²⁶ S. Cazes, A. Nesporova. Towards Excessive Job Insecurity in Transition Economies? ILO Employment Paper 23, 2001. P. 20 (Table 6). <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/ep23.pdf>. (Žiūrėta 2006 11 10); Feldmann. Ten pat, p. 841. Žr. taip pat: Gruževskis ir Blažienė. Ten pat, p. 71.

²⁷ Feldman. Ten pat, p. 839.

²⁸ O. Molina, M. Rhodes. Corporatism: The Past, Present, and Future of a Concept // *Annual Political Science Review*. 2002, vol. 5, p. 305–331; A. Krupa-vičius, A. Lukošaitis. Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004. P. 178–212.

²⁹ I. Lukšič. Corporatism Packaged in Pluralist Ideology: the Case of Slovenia // *Communist and Post-Communist Studies*. 2003, vol. 36 (4), p. 520.

³⁰ Žr. D. Ost. Illusory Corporatism in Eastern Europe: Neoliberal Tripartism and Postcommunist Class Identities // *Politics and Society*. Vol. 28 (4), p. 503–530.

³¹ E. A. Andersen. *An Ethnic Perspective on Economic Reform. The Case of Estonia*. Aldershot: Ashgate, 1999; E. Terk. *Privatisation in Estonia: Ideas, Process, Results*. Tallinn: Estonian Institut for Futures Studies, 2000.

³² Žr. taip pat R. Frydman, A. Rapaczynski. *Privatizacija Rytų Europoje: ar mažėja valstybės įtaka?* Kaunas: Litterae Universitatis, 1996.

³³ Žr. Z. Norkus. *Apie Baltijos Siciliją ir Lombardiją*.

³⁴ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). *World Investment Report. FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development 2006*. http://www.unctad.org/en/docs/wir2006_en.pdf. Žiūrėta 2007 11 14.

³⁵ Feldmann. *Ten pat*; J. Mencinger. *Transition to a National and a Market Economy: A Gradualist Approach* // M. Mrak, M. Rojec, C. Silva-Jáuregui (Eds.). *Slovenia. From Yugoslavia to the European Union*. Washington: The World Bank, 2004. P. 67–82; M. Simoneti, M. Rojec, A. Gregorič. *Privatization, Restructuring, and Corporate Governance of the Enterprise Sector* // M. Mrak, M. Rojec, C. Silva-Jáuregui (Eds.). *Slovenia. From Yugoslavia to the European Union*, p. 224–243

³⁶ Žr.: N. Bandelj. *Cultural Understandings of Economic Globalization. Discourse on Foreign Direct Investment in Slovenia*. Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung. Discussion Paper 06/1. http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/mpifg_dp/dp06-1.pdf (Žiūrėta 2007 11 10); N. Lindstrom, D. Piroška. *The Politics of Privatization and Europeanization in Europe's Periphery: Slovenian Banks and Breweries for Sale?* // *Competition and Change*. 2007, vol. 11 (2), p. 117–135.

³⁷ Žr., pavyzdžiui, A. Rothacher. *Im wilden Osten. Hinter den Kulissen des Umbruchs in Osteuropa*. Hamburg: Reinhold Krämer Verlag, 2002. S. 356–357.

³⁸ K. Poznanski. *Building Capitalism with Communist Tools: Eastern Europe's Defective Transition* // *East European Politics and Societies*. 2001, vol. 15 (2), p. 320–355.

³⁹ J. Mencinger. *Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?* // *Kyklos*. 2003, vol. 56 (4), p. 491–508.

⁴⁰ J. Solnyškieienė. *Nuosavybės struktūros pokyčiai Lietuvos bendrovėse* // *Tiltai. Humanitariniai ir socialiniai mokslai*. 2004, Nr. 2 (27), p. 48.

⁴¹ Žr. C. Buchen. *Ten pat*, p. 80–82.

⁴² R. Vilpišauskas. *Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos Sąjunga*. Vilnius: Arlila, 2001. P. 140.

⁴³ C. Buchen. *Ten pat*, p. 83–84.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Ekonominės analizės departamentas. Lietuvos, Latvijos ir Estijos sukauptosios tiesioginės užsienio investicijos 2005 m. pabaigoje*. 2006. P. 5, 3. http://www.lrv.lt/ekonom_analiz/Apzvalgos/Lietuvos_proc.20Latvijos_proc.20ir_proc.20Estijos_proc.202005_proc.20m..pdf (Žiūrėta 2007 11 14).

⁴⁵ Žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Ekonominės analizės departamentas. Lietuvos, Latvijos ir Estijos pagrindinių makroekonominių rodiklių 2006 m. apžvalga. 2007. P. 15. http://www.lrv.lt/ekonom_analiz/Apzvalgos/Baltijos_proc.20saliu_proc.20rodikliu_proc.20apzvalga_2006_proc.20m.pdf. (Žiūrėta 2007 11 14).

⁴⁶ M. Blair. Firm-Specific Human Capital and the Theory of the Firm // M. Blair, M. J. Roe (Eds). *Employees and Corporate Governance*. Washington: Brookings Institution Press, 1999. P. 58–90.

⁴⁷ C. Crouch, W. Streeck, R. Boyer, B. Amable, P. A. Hall, G. Jackson. Dialogue on Institutional Complementarity and Political Economy // *Socio-Economic Review*. 2005, vol. 3 (2), p. 359–382.

⁴⁸ C. Buchen. Ten pat, p. 74–75.

⁴⁹ Ten pat, p. 75–78.

⁵⁰ Ten pat, p. 78.

⁵¹ Žr. D. Lane. Post-State Socialism: A Diversity of Capitalisms? // D. Lane, M. Myant (Eds). *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*, p. 13–39; D. Lane. *Emerging Varieties of Capitalism in Former State Socialist Societies* // *Competition and Change*. 2005, vol. 9 (3), p. 221–241.

⁵² Plg. R. Ph. Dore. *Stock Market Capitalism, Welfare Capitalism : Japan and Germany Versus the Anglo-Saxons*. Oxford: Oxford UP, 2000.

⁵³ Žr. Z. Norkus. Max Weber ir racionalus pasirinkimas. Vilnius: Margi raštai, 2003. P. 306.

⁵⁴ D. Lane. Post-State Socialism: A Diversity of Capitalisms? P. 26.

⁵⁵ Žr. http://media.ft.com/cms/ac6bbb8c-2baf-11dc-b498-000b5df10621_dwp_uuid=95d63dfa-257b-11dc-b338-000b5df10621.pdf (Žiūrėta 2007 11 14).

⁵⁶ Iki 2006 m. gegužės 5 d. vadinosi AB „Lietuvos telekomas“.

⁵⁷ Žr. P. A. Gourevitch, J. J. Shinn. *Political Power and Corporate Control: The New Global Politics of Corporate Governance*. Princeton: Princeton UP, 2005.

⁵⁸ E. Berglöf, A. Pajuste. Emerging Owners, Eclipsing Markets? Corporate Governance in Central and Eastern Europe // P. K. Kornelius, B. Kogut (Eds.). *Corporate Governance and Capital Flows in a Global Economy*. New York: Oxford UP, 2003. P. 267–302; M. Olsson, J. Alasheyeva. A Survey on Lithuanian Corporate Governance Rules, Statistics and Institutions, European Corporate Governance Network, Brussels, mimeo. 2001. http://www.ecgi.org/research/acession/lithuania_survey.pdf. (Žiūrėta 2007 11 14).

⁵⁹ D. Lane. Post-State Socialism: A Diversity of Capitalisms? P. 35.

⁶⁰ Žr. M. Knell, M. Srholec. Diverging Pathways in Central and Eastern Europe; J.-Ph. Berrou, Ch. Carrincazeaux. La diversité des capitalismes et les pays d'Europe Centrale et orientale. Une analyse statistique; I. McMenamin. Varieties of Capitalist Democracy: What Difference Does East-Central Europe Make?

⁶¹ Žr. D. Bernotas, A. Guogis. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P. 161–163.

⁶² Ten pat, p. 246.

⁶³ G. Esping-Andersen. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton: Princeton UP, 1990.

⁶⁴ J. Aidukaitė. The Emergence of the Post-socialist Welfare State: the Case of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania. Huddinge: Södertöns högskola, 2004. P.82–83.

⁶⁵ Žr. ten pat.

⁶⁶ Žr. R. Lazutka. Pension Reform in Lithuania // E. Fultz (Ed.) Pension Reform in the Baltic States. Budapest: International Labour Office. P. 267–350.

SUMMARY

LITHUANIA BETWEEN ESTONIA AND SLOVENIA: ON THE TYPOLOGICAL DIFFERENTIATION OF THE POSTCOMMUNIST CAPITALISM

The article deals with the question which type of capitalism is emerging in the postcommunist Lithuania? After the demise of state socialism, capitalism has no alternatives. However, there are alternatives within capitalism. They can be identified by inductive statistical (Bruno Amable) or theoretical ideal typological (Peter A. Hall and David Soskice) methods. While inductive analysis is able to detect the variety of the really existing capitalism(s), only theoretical analysis is able provide premises to forecast its future. Recently, P. A. Hall and D. Soskice challenged received neoliberal view that forces of globalization push all present types of capitalism to converge on its (neo)liberal version with U.S. as its most important case. Grounding their analysis in the theorems of institutional complementarity and comparative institutional advantages, they predict two-pole convergence with liberal market economy (LME) and coordinated market economy (CME) as two attractors.

Among postcommunist countries, only Slovenia displays strong features of CME. Slovenia made its exit from communism by way of innovationally oriented incremental gradualist reforms, and has arrived at social or corporate capitalism. Estonia is famous for its most radical “shock therapy” style exit from communism, and approximates most closely LME at this time. Importantly, both countries are achievers of postcommunist transformation, confirming thesis of P. A. Hall and D. Soskice that different institutional architectures of capitalist institutions can display similar levels of macroeconomic performance. To find out which type of capitalism is in making in Lithuania, author compares his country with these two antipode cases of the postcommunist communism – neocorporate Slovenia and neoliberal Estonia, building on recent work by Clemens Buchen and Magnus Feldmann.

He argues that Lithuania exemplifies the same (neoliberal) variety of capitalism that Estonia does, comparing (1) financial systems or markets for corporate control, (2) industrial relations, (3) education and training systems, (4) inter-firm relations, (5) relations of firms with their own employees in Estonia, Lithuania, and Slovenia. Among new European Union members, Estonia and Lithuania are champions of neoliberalism in industrial relations, having least percentages of the unionized employees, weak and divided unions, collective agreements covering only parts of public sector (and almost none in the private sector). The back side of the flexibility and fluidity of the labor markets in Estonia and Lithuania is low loyalty of employees to employers, and lack of the system of the production-integrated vocational training. New cohorts entering labour market are oriented towards the acquisition of general education (general human capital). This orientation was driving force beyond the boom of higher education (of rather low quality) education in Lithuania during the last decade. The prevalence of the arm's-length relations between Lithuanian firms may account for low levels of organization among employers themselves too.

Lacking deep financial systems, active and liquid stock markets Lithuania and Estonia still cannot be described as full-blooded cases of the LME. While Estonia is leading among postcommunist countries with very strong presence of the foreign capital, and has imported its capitalists from without, Lithuania has strong national economic bourgeoisie in the making. With block-holdings and closed private corporations as prevailing form of corporate control, Lithuania deviates from LME in direction of the Mediterranean capitalism, sharing this affinity with Vyshegrad countries that can be singled out as a separate subtype of the postcommunist capitalism. Like other Vyshegrad countries, Lithuania has system of social protection in Lithuania that resembles not the residual Anglo-Saxon welfare state, but clientelist corporate model characteristic for countries Southern Europe.

However, what matters most for the detection of the typological identity of Lithuanian capitalism, are trends of the change in the institutional architecture that are governed by the logic of the complementarity. Even those postcommunist countries that chose most radical shock therapy, were not able to reform all institutional spheres at once. The reform of the systems of education, health care, social protection (first of all, pension system), was postponed for later time. For this reason, institutional architecture of most of postcommunist countries still remains unstable conglomerate of institutional spheres working according to contradictory logics with dysfunctional consequences. These contradictions mount the pressure to continue reforms. However, these contradictions may be solved either by reforms leading in the direction of the more consequent neoliberal, or that of social capitalism.

Observation of the recent and ongoing reforms (involving pension system, higher education, health care) and economic developments (e.g. rapid growth of the stock market capitalization and expansion of credit to private sector) in Lithuania discloses unambiguous trend leading in the direction of the more consequent LME system. In these reforms and developments Lithuania follows in the steps of Estonia, remaining behind it by some 3–5 years.